

Onze Taal

Nummer 6 - 2022

Vernieuwd!

Jong vakgebied

Regenboog- taalkunde

Nieuwsgierig naar de taal
van lhbt'ers

Schrijver Rodaan Al Galidi
over leven in meer talen

Pratende computers:
beangstigend goed

Nooit meer nerveus voor
smalltalk dankzij
Katinka Polderman

NL/B € 6,95

8 1719325 841855

EHBT: EERSTE HULP BIJ TAALKWESTIES

Hoe schrijf je een levendige tekst?

Wanneer gebruik je een
puntkomma of een dubbele punt?

Hoe vervoeg je een Engels
werkwoord als *managen*?

Verwijs je naar mensen met
hij, zij, hen of *die*?

DE STAPPENPLANNEN
HELPEN JE VERDER!

“Met deze *Eerste hulp bij taalkwesties* heb je een onmisbaar hulpmiddel in handen dat je veilig en snel door elke schrijfpodracht loodst. Je hoeft niet eerst zelf de regels op te frissen of je door een ‘half boek’ te worstelen voor je het antwoord vindt op die ene vraag. Een leuke bijkomstigheid: de schema’s die je vaak in de praktijk toepast, krijg je na een tijdje vanzelf in de vingers. Dan verandert dit boek als bij toverslag in een handig geheugensteuntje.” – Miet Ooms

- ▶ 100 grote en kleine schema’s en stappenplannen
- ▶ 5 onderwerpen: Algemeen, Tekstsoorten, Spelling, Leestekens en Grammatica
- ▶ 10 handige lijsten met onder andere alternatieven voor omslachtig taalgebruik
- ▶ Overzichtelijke structuur in full colour
- ▶ Snel naar het juiste antwoord op je taalvraag

Nieuw! Ansichtkaarten van Onze Taal

Deze kaartenset van Onze Taal biedt voor iedere gelegenheid een geschikte kaart. Iemands verjaardag vergeten? Met de 'Op de valreep-kaart' maak je het vast weer goed! Wil je laten weten hoeveel je om iemand geeft? Stuur dan de kaart met de Vlaamse uitdrukking 'Ik heb een boontje voor jou'. En als iemand ziek is, zal deze persoon zich vast 'haaks houden' na een kaartje van jou.

De kaartenset bestaat uit vijf kaarten (A6-formaat) met verschillende uitdrukkingen. Op de voorkant staan originele illustraties van Josje van Koppen. Op de achterkant staat uitleg over de betekenis en oorsprong van de uitdrukking.

Te bestellen op www.onzetaalwebwinkel.nl.
Of gratis bij een proeflidmaatschap of cadeau-abonnement.

Set van
5 kaarten:
€ 7,50

50% korting
voor lezers van
Onze Taal

**Exclusieve aanbieding
voor de lezers van Onze Taal**

Bestel nu het
taalnummer 2022
van *de lage landen*
met 50% korting

In dit nummer ontdek je hoe **internationaal** het Nederlands is en lees je over het **imago** van het Nederlands in andere talen, de '(on)vertaalbaarheid' van onze taal en hoe je **schrijver** wordt in een nieuwe taal. Plus meer dan vijftien **boekrecensies** en nog veel meer verhalen.

Surf snel naar
de-lage-landen.com/onzetaal
voor meer informatie
of bestel het nummer meteen
met de kortingscode
ONZETAAL22
Aanbod is geldig van
8/6/2022 tot 22/6/2022.

In dit nummer

Rodaan Al Galidi 8

“Ik blijf in het Nederlands in een luier
zitten terwijl ik in het Arabisch een soepele
zwembroek draag.”

Bestaat homotaal?

De regenboogtaalkunde
zoekt het uit

20

28

Een buitenkansje voor de klusser

Makelaarstaal in kaart gebracht

Pratende computers:

beangstigend goed

32

'Nou nou' 'Lekker weertje'

40

Dankzij Katinka Polderman zit u nooit meer om woorden verlegen als u een vage bekende tegenkomt

Nieuws en achtergronden

- 6 Lezerspost
- 16 Trend: jongeren lezen steeds meer in het Engels
- 18 Nieuws
- 26 Reconstructie: de rommelige spellingdiscussie van 1996
- 30 Open podium
- 42 Wat we kunnen leren van Meester Mark
- 50 Boeken

Woorden en namen

- 14 Wat zeggen ze waar: *lente-uitjes*
- 36 Etymologie: *de Oekraïense graanschuur*
- 37 Taal aan de wandel: *hempje*
- 38 Hoe heet u: ooit alleen een voornaam
- 39 Spreekwoord: *op grote voet leven*
- 45 Namen: Vinetaduïn

Advies en grammatica

- 41 Grammatica: zo leest het
- 46 Taalloket
- 48 Vergeten fouten: *eigendommelijk*

Columns en meer taalplezier

- 7 Hallo lezer: IJsbrand Wildeman
- 13 Sylvia Witteman: *campagne*
- 15 #onzetaal: de mooiste liedregels over taal
- 25 De taal van ... de hople
- 35 Ludo Permentier: *beu*
- 45 Sam De Vriendt: *hamer*
- 49 Puzzels
- 49 Argibald
- 52 Ruggespraak
- 51 Volgend nummer en colofon

Omslagillustratie: Olivier Heiligers

Vooraf

Alles over taal

Wat valt er nog te zeggen, nu anderhalf jaar van voorbereidend werk wordt bekroond met de nieuwe *Onze Taal* die u nu in handen hebt? Léést u dit voorafje eigenlijk wel?

Ik neem het u niet kwalijk als u direct doorbladert naar alle mooie artikelen en nieuwe rubrieken in dit blad. Maar voor iedereen die nu al zo ver gevorderd is, doe ik graag nog eens uit de doeken hoe het allemaal begon.

Eind 2020 vroeg de redactie van *Onze Taal* zich af: hoe kunnen we ons tijdschrift mooier en interessanter maken, en tegelijkertijd een paar knelpunten oplossen? Denk bij dat laatste bijvoorbeeld aan een chronisch tekort aan redactionele ruimte, maar ook aan stijgende kosten. Het antwoord was: een dikker tijdschrift met meer artikelen, in een nieuwe huisstijl en met meer variatie in de inhoud. Maar ook een tijdschrift dat minder vaak verschijnt, om lezers de tijd te gunnen elk nummer uit te lezen. Dat, in een notendop, is de vernieuwde *Onze Taal*!

Tegelijkertijd is www.onzetaal.nl grondig verbouwd en verbeterd. Voor de talloze bezoekers die naar onze website komen voor een antwoord op hun taalvraag, is die veel overzichtelijker geworden. Datzelfde geldt voor *Taalpost*, onze gratis taalnieuwsbrief. En ook de uitgeverij van *Onze Taal* heeft iets te vieren: *Dat mag je ook (al niet meer) zeggen* is verschenen. In dit boek vertelt Vivien Waszink over allerlei woorden en uitdrukkingen waar tegenwoordig discussie over is. Niet om die woorden in de ban te doen, maar om beter te begrijpen wat ze zeggen.

Het boek, de nieuwsbrief, de website en het tijdschrift laten zien waar *Onze Taal* anno 2022 voor staat: discussie over taal, informatie over taal, hulp bij taal én plezier in taal. Kortom: alles over taal, voor iedereen.

Vibeke Roeper, directeur
vibeke.roeper@onzetaal.nl

‘Poetler’

Rody Chamuleau - Oosterbeek

Bij het lezen van het artikeltje over de bijnaam ‘Poetler’ als combinatie van Poetin en Hitler (in de rubriek ‘Nieuws’ van het aprilnummer) moest ik denken aan een andere schimpnaam, die iemand in grote letters op een brugleuning in Amsterdam had geschreven en die zeker zo treffend is: ‘Rat Poetin’, een verwijzing naar Grigori Raspoetin, de charismatische raadgever van tsaar Nicolaas II, die medeverantwoordelijk was voor het verval van het Russische Rijk in het begin van de twintigste eeuw.

En wat Hitler betreft: zijn (fictieve) bijnamen in allerlei landen staan vermeld in een boekje met karikaturen van de oppernazi, getiteld *Moffenspiegel*, dat in september 1944 illegaal en anoniem door De Bezige Bij werd verspreid. Het werd een bestseller, en toen er

Hitler-parodie in *Moffenspiegel* van Karel Links (1945).

na de oorlog een bovengrondse uitgave verscheen, bleek dat tekenaar en voormalig persoonsbewijzenvervalser Karel Links de auteur was. Een greep uit die verzonden internationale bijnamen: in Portugal zou ‘Adolf de Eerste (en

de laatste)’ naar de naam ‘Lopez de zeein’ luisteren; in Japan heette hij ‘Foetsjimoeti’, in China ‘Hang Kreng Hang’, in Rusland ‘Slarottimof’ en in Abessinië, met een knipoog naar keizer Haile Selassie: ‘Haal Opensebassie’.

‘Sjello’ [1]

Frank de Valk - Gilze

In het aprilnummer van *Onze Taal* laat Miet Ooms in haar rubriek ‘Wat zeggen ze waar?’ zien dat het woord *cello* in Vlaanderen wordt uitgesproken als ‘sjello’. Maar ook in de omgeving van Breda, waar ik als amateurviolist al tientallen jaren lid ben van orkesten, hoor ik het vaakst ‘sjello’. Waarschijnlijk voelt ‘tsjello’ als geaffecteerd, en ‘sello’ als Randstedelijk.

Ook in Bergen op Zoom, mijn geboorteplaats, werd op de muzikschool deze uitspraak meestal gebezigd. De uitspraakgebieden zijn denk ik dus iets anders verdeeld dan Miet Ooms aangeeft.

‘Sjello’ [2]

Frans van der Zalm - Weert

Een taalverschijnsel dat meteen zal opvallen als je een weekje naar Radio 1 van de VRT luistert, is de vaak voorkomende uitspraak van bijvoorbeeld *medici*, *politici* en *fanatici* als ‘medisji’, ‘politisji’ en ‘fanatisji’. Dat wetende is het niet verwonderlijk dat er in Vlaanderen ook ‘sjello’ wordt gezegd (zoals blijkt uit Miet Ooms’ rubriek ‘Wat zeggen ze waar?’ in het aprilnummer).

Hinderlijk sissen

Ellen Nicasie-Borgmeijer - Doorn

In het aprilnummer van *Onze Taal* schrijft Vivien Waszink in haar artikel over de taal van grensoverschrijdend gedrag: “Nieuw in 2021 was ook *psst-terreur*, waarmee het hinderlijk sissen naar vrouwen benoemd wordt.” Beter had hier niet van “hinderlijk sissen” gesproken kunnen worden, maar van ‘intimiderend sissen’ of ‘bedreigend sissen’. Vooral omdat er daarna meestal nog wat scheldwoorden volgen – of je nu wel of niet reageert op het sissen.

Engelse leenwoorden

Paul Uljé - Alphen aan den Rijn

In zijn geestige column in het aprilnummer van *Onze Taal* vertelt Ronald Snijders hoe hem gevraagd werd naar Nederlandse equivalenten van Engelse leenwoorden. Hij zocht naar een woord voor het afscheppen van ongevraagde slagroom van warme chocolademelk, en kwam uit op *escaperoom*. Minder grappig, maar wel heel geschikt is *afromen*. Simpel, helder, ter zake, vrolijk en nog lekker (het woord!) ook. Later is men daarmee trouwens het verzwijgen van een deel van de omzet gaan aanduiden.

Tip voor Snijders: op Vindpunt.nl kun je ongeveer 20.000 vervangers vinden voor zo'n 8000 Engelse leenwoorden. Daar zit vast wel iets bij wat hem op weg kan helpen.

Stiftgedichten

Arie Snoek - Rotterdam

Detail hoes King Crimson, *Starless and Bible Black* (1974).

Guus Middag gaat in zijn stuk in het meinumner van *Onze Taal* in op de 'stiftgedichten' van Dimitri Antonissen: gedichten die zijn ontstaan doordat de dichter op een krantenpagina met een dikke zwarte stift woorden is gaan wegstrepen. Middag wijst erop dat Antonissen deze dichtvorm niet zelf heeft uitgevonden: "De Amerikaanse journalist en dichter Austin Kleon (1983) introduceerde het genre van de 'news-paper blackout poem', maar ook hij had het misschien wel weer van iemand anders."

Die iemand anders zou heel goed de Britse kunstenaar Tom Phillips kunnen zijn. In de jaren zeventig waren er van hem op een soortgelijke manier ontstane kunstwerken te zien – bijvoorbeeld in 1975 in Den Haag, in wat toen nog het Gemeentemuseum heette. Een voorbeeld is ook te vinden op de hoes van de lp *Starless and Bible Black* van King Crimson uit 1974; daarop is door het bedekken van omringende woorden de tekst "this night wounds time," ontstaan.

Hallo lezer!

IJsbrand Wildeman (29) studeerde Interdisciplinaire Sociale Wetenschap en werkt als beleidsmedewerker Onderwijs bij de Universiteit van Amsterdam.

"Als *Onze Taal* binnenkomt, bekijk ik eerst de

voor- en achterkant. De voorkant vind ik altijd erg mooi en sprekend. De achterkant is grappig; ik hou van dat soort taalplezier. Drie jaar geleden, toen ik met deze baan begon, zocht ik iets wat ik af en toe kon oppakken, om in te bladeren en te lezen. Het werden *Onze Taal*, *Ajax Life Magazine* en een partijblad – de enige tijdschriften die ik niet online lees.

Op mijn werk ben ik veel met taal bezig. Als beleidsmedewerker ben je constant aan het communiceren en moet je steeds opletten dat je je goed en

duidelijk uitdrukt. Nu, na corona, komen daar mondelinge taal en lichaamstaal weer bij, en dat is echt omschakelen. Hoe je je punt maakt in gesproken woord is heel anders dan in een geschreven berichtje.

In mijn vriendengroepen op WhatsApp corrigeren we elkaars taalfouten. Over de invloed van het Engels lopen de meningen erg uiteen. Ik probeer er wel op te letten, maar Engelse woorden en uitdrukkingen sluipen toch mijn taal in. Of dat erg is? Ik ken iemand die een paar jaar in de VS heeft gewoond. Zij vindt het juist een verrijking dat we het Engels er als het ware bij hebben gekregen om ons te kunnen uitdrukken.

Regenboogtaalkunde (blz. 20) kende ik niet, maar als socioloog ben ik daar heel nieuwsgierig naar. Toen ik laatst Queerdle, een variant van Wordle, probeerde te spelen, merkte ik dat ik niet alleen grote delen van dat vocabulaire mis, maar ook niet goed weet in welke richting ik het moet zoeken. Dat is interessant: het gaat over de taal van subculturen die een belangrijke rol spelen in de maatschappij, maar waar buitenstaanders weinig van weten."

Rodaan Al Galidi

**“De rijkste boeken zijn
altijd de woordenboeken”**

In het Nederlands draagt hij nog steeds een luier, in het Arabisch een soepele zwembroek, zegt Rodaan Al Galidi over zichzelf. In zijn zevende roman smelten de twee talen samen tot de mooiste troost die hij zichzelf kon bieden nadat hij zijn dierbaarste vriend had verloren.

✉ Katrien Steyaert 📷 Mark Kohn

“**E**r was eens een Arabische dichter die ik erg bewonderde en die ik ontmoette toen ik voor een hongerloontje in een bakkerij in Jordanië werkte. Toen ik uit mijn hoofd zijn gedichten begon te brengen, dacht ik dat hij me zou bedanken, maar hij draaide zich om en liep weg. Ik voelde me als een aap in het circus, beschaamd, en ik wou in mijn hoofd zijn poëzie tot as laten vergaan. Sindsdien weet ik dat er 99,9 procent kans is dat er teleurstelling volgt als we onze helden ontmoeten. Eigenlijk is dat logisch, want het mooiste van de mens zijn zijn gedachten en die vind je op papier.”

Alles begint bij Rodaan Al Galidi met een verhaal. Via een videoverbinding met Zwolle kijken we binnen in zijn werkschuur, maar nog voor de eerste vraag gesteld is, schildert hij dit tafereel, zó levendig dat we het deeg en de vernedering kunnen ruiken. Deze man is dan ook een geboren dichter. Opnieuw logisch, legt hij uit, terwijl hij verwijst naar zijn Iraakse roots: “In het Midden-Oosten hebben mensen niet de vrijheid om duidelijk te zijn over hun gedachten. Ze gebruiken de vage vorm van de poëzie waarin ze niet gepakt kunnen worden.”

Stomme boeken

“Als kind wist ik al dat ik iets bijzonders in mij had: iemand, ikzelf, die rijmende, rijke zinnen maakte. Ik sprak ze uit tegen mijn moeder, die haar halve familie had verloren aan al die oorlogen in Irak. Toen ik in haar buik zat, verloor ze haar zoon, dus dichtte ik over die broer. Dan begon ze te huilen en gaf me geld om een ijsje te kopen.”

Las u in die vormende jaren ook veel Arabische poëzie?

“De hele bibliotheek! Maar toen kwam er in ons dorp een pas afgestudeerde leraar uit Bagdad, die zei dat ik een prachtig talent voor woorden had, maar stomme boeken las. Hij gaf

me *Hamlet*. Huh, dacht ik, een boek van een man over een andere man en op het einde gaat iedereen dood?! *Macbeth* vond ik beter, vooral door die beklemmende monoloog “Tomorrow, and tomorrow, and tomorrow”. En toen moest Dante nog komen ...”

De goddelijke komedie overklaste alles?

“Absoluut. Dante is, net als ik, politiek vluchteling geweest, heeft alles meegemaakt. Daarom is één pagina van zijn *Hel* dieper dan alle monologen van Shakespeare samen. Die dronk alleen maar wijntjes, speelde toneel en maakte grappen. Hamlet zegt dat Polonius aan tafel zit, “niet waar hij eet, maar waar hij gegeten wordt”. Dat lezen wij nu als iets dramatisch, maar Shakespeare maakte een grap, omdat hij zelf eigenlijk nooit iets meegemaakt had. Het is het grootste probleem van veel Nederlandse schrijvers vandaag.”

Park met papegaaien

“Het spijt me,” vervolgt hij frank en vrij, “maar veel collega’s is niets ergers overkomen dan hun oma die overleed aan ouderdom. Hun techniek is uitstekend, maar zonder een vulkaan die eronder brandt, blijft de taal stom en koud.” Hij neemt er zijn gitaar bij en tokkelt een melodie. “Dit stuk hout betekent niets tenzij ik het bespeel. Hetzelfde geldt voor de taal. De kracht komt niet van de woorden, maar van hoe je ze stemt.”

Kunt u dan in het Nederlands alles zingen wat u wilt?

“Lieve dame, ik ben de speler! De mensen zeggen weleens [zet een benepen stem op]: ‘U maakt nog veel foutjes als u spreekt, terwijl u perfect schrijft.’ Natuurlijk! Ik ben geen ouwehoerder, ik ben een dichter, een die bijna elke dag werkt en vele versies maakt van elke tekst. De eerste ziet eruit als een schilderij van Picasso; ik kan ze soms zelf niet lezen. Voor de tweede word ik mijn eigen redacteur. Elke twijfelachtige zin vergelijk ik op internet met andere,

die me helpen om de grammatica te verbeteren.” Glimlachend: “Ik zet in die fase altijd koffie voor mezelf en thee voor mijn woordenboeken.”

Die verdienen het gepamperd te worden?

“O ja, de rijkste boeken zijn altijd de woordenboeken. Ik lees ze zelfs voor ik ga slapen, omdat ze voor mij een wereld vormen. Sommige woorden zijn heel modern, terwijl andere zijn zoals een dametje in een bejaardentehuis dat ooit model is geweest en een mooie liefdesgeschiedenis beleefde. In het azc [het asielcentrum waar hij van 1998 tot 2007 moest verblijven – KS] bestelde een medewerkster die daar een bibliotheekje had voor mij een woordenboek Arabisch-Nederlands. Toen ik later in een shoarmatent zwart werk vond, was het eerste wat ik kocht nog zo’n woordenboek. Ik kreeg er ook een van Kader Abdolah, die zei dat ik nooit mocht stoppen met de taal te bestuderen.”

U bent dus autodidact?

“Ja, ik was ouder dan achttien en had geen recht op lessen. Maar ik heb de beste techniek voor als een dichter een taal wil leren: lees vertalingen van bundels die je goed kent in je moedertaal. Ik kende de sfeer van de gedichten van T.S. Eliot, Charles Baudelaire, Salvatore Quasimodo en Rubén Darío uit het Arabisch, en leerde in de Nederlandse versies meteen de schitterendste woorden. Als je naar een park met papegaaien gaat, wil je toch ook geen kip zien?”

Hoe verschillend zijn poëzie en proza voor u om te schrijven?

“Voor een roman bouw ik een structuur en ben ik weer die civiel ingenieur die in Irak zijn diploma haalde. In dat soort teksten mogen de woorden ook bijten, terwijl ze in poëzie zacht moeten zijn. In die zin is het geen zegen om als dichter geboren te worden, want je bent kwetsbaar. Iemands pijn, elke oorlog, is ook die van jou. Maar het mooie is dat je woorden uit de gevangenis van de zinnen haalt. Als je ‘O bloem van

“
Het mooie is dat je
als dichter woorden
uit de gevangenis
van de zinnen haalt.”

februari' schrijft, kan het bijna niet anders of het gaat om een sneeuw-klokje, terwijl: als je 'O bloem' dicht, er zich een wereld opent.”

Liters bloed, emmers zweet

Al Galidi toont met een weids gebaar hoezeer taal hem omgeeft. “Overal hang ik papiertjes met Arabische, Nederlandse en Engelse zinnen. Als mensen zeggen: ‘Maar Rodaan, ze hangen zelfs op de ramen, daardoor

moet licht kunnen’, antwoord ik: ‘Nee, het licht komt van de woorden.’”

Voelde u zich meteen thuis in uw nieuwe taal?

“Nee, in mijn eerste gedichten wandel ik alleen naar zee, met een hond of fiets. Alleen die woorden beheerste ik al. Nu, twintig jaar en vele woordenboeken later, gaat het beter, maar ik blijf in het Nederlands in een luiertje zitten terwijl ik in het Arabisch een soepele zwembroek draag.”

Rodaan Al Galidi

De Asielzoeker des Vaderlands noemde Rodaan Al Galidi (1971) zichzelf weleens schertsend. Hij ontvluchtte het Irak van Saddam Hoessein, zwierf jaren door Azië om uiteindelijk in 1998 zijn heil te zoeken in Nederland. Hij leerde er op eigen houtje de taal en debuteerde twee jaar later met de poëziebundel *Voor de nachtegaal in het ei*. Er volgden columns en romans, waarvan de meest geprezeerde die over zijn negen jaren in een asielzoekerscentrum is: *Hoe ik talent voor het leven kreeg* (2016). In 2020 schreef Al Galidi een scherp en geestig vervolg: *Holland*, door Adriaan van Dis “betoverend” genoemd.

Vanuit La Bastille, zijn schrijfschuur in Zwolle, stuurde hij onlangs zijn zevende roman de wereld in: *De onbekende belevenissen van prins Willem-Alexander*, een eigentijds schelmenverhaal waarin humor en milde maatschappijkritiek weer hand in hand gaan. Al Galidi kreeg in 2007 alsnog een verblijfsvergunning in Nederland door een generaal pardon.

Waarom publiceert u niet in uw moedertaal?

“Geef me één vierkante meter in de Arabische wereld waar je jezelf kunt zijn en mag zingen voor de vrede en ik zal er staan. Waarom is de regio een fabriek voor asielzoekers en terroristen terwijl wij mensen van goede kwaliteit zijn? Omdat onze Midden-Oosterse leiders geen rijk taalgebruik hebben. Vergelijk het met Hitler. Hoe sprak die? Alleen in nummers. →

“
*De kracht komt
niet van de
woorden,
maar van hoe je
ze stemt.*
”

Maar toen ze Churchill vroegen waarom hij Stalin ontmoette, zei hij: ‘Om van Hitler te winnen, zou ik zelfs de duivel de hand schudden.’ Geweldig.”

U gebruikt zelf sprekende beelden. Bijvoorbeeld in uw nieuwste roman *De onbekende belevenissen van prins Willem-Alexander*: “Ik weet niet hoe een mens gelukkig kan zijn als hij meer bezit dan hij nodig heeft. Een vogel met drie vleugels kan niet vliegen.”

“Dat is de Arabische schrijver in mij. Die vecht soms met de Nederlandse. Kijk naar deze zin: ‘De prins zette de Indonesische kruiden boven zijn bureau zodat hij er altijd aan herinnerd zou worden dat elke gram van die kruiden die verre vredige eilanden ooit liters bloed hadden gekost, en emmers zweet, en eindeloze rivieren van tranen.’ Nederlandstaligen willen een beetje duidelijkheid, dus ik schrijf: ‘liters’, ‘emmers’. Maar ik geef het stokje door aan het Arabisch: ‘bloed’, ‘zweet’. Het is als een mooie estafette.”

Die wel eindigt op een “eindeloze rivier van tranen”. Dat is de oosterse overdrijving, toch?

Lacht breed: “De Arabische taal wint hier, maar in het hele boek neemt ze het Nederlands mee op haar vleugels. Zo professioneel ben ik wel geworden. En als het gaat over die overdrijving: ik vind het prachtig dat we eindeloos

mogen zijn in onze emoties. Jaren geleden was de receptionist van ons azc overleden. Wij met alle asielzoekers naar de begrafenis, en huilen, huilen! Tot we de weduwe en haar dochters zagen, zonder tranen, ze leken zelfs te kletsen over het weer. Blijkbaar kan de Nederlandse taal goed omgaan met de dood, maar de Arabische is beter voor het verdriet.”

Prins

Al Galidi's nieuwste roman is opgedragen aan Jacob, met de woorden: “De dood nam je aanwezigheid en liet je bestaan / achter in alle harten”. Hij knikt. “Ik heb veel doden gezien in mijn leven, familieleden en vrienden in Irak, maar toen ik vorig jaar Jacob verloor, kon ik niet stoppen met huilen. Hij was mijn beste vriend, zo'n mens van de allerhoogste kwaliteit. Daarom draag ik de woorden mee ... ik denk dat ze van Maksim Gorki zijn:

die zei dat de hele mensheid mocht verdwijnen, op die ene diepmenselijke persoon na: Tolstoj. Wel, Jacob is mijn Tolstoj. Ik denk elke dag aan hem.”

Waarin zat zijn diepmenselijkheid?

“Hij bemande een pont op de Vecht, een rivier in Zwolle, waar ik op een dag kwam aangefietst, uitgeprocedeerd, platzak. Hij zong prachtig terwijl hij aan het touw trok dat de pont tot bij mij bracht. ‘Ik wou dat ik dit mooie werk mocht doen,’ zuchtte ik, ‘maar ik heb geen vergunning.’ Waarop hij zei: ‘Maar je hebt toch twee handen? Vergeet het systeem. Ik geef je het touw en je mag elke zestig cent die passagiers betalen houden. Kom daarna bij mij en mijn vrouw eten.’ Zo werd ik als een zoon voor hen. Ik mocht zelfs mee zijn kist dragen. Het was het meest eervolle, maar ook het moeilijkste wat ik meegemaakt heb, omdat letterlijk heel mijn wereld in die kist lag.”

Campagne

Bood schrijven troost?

“Ja, dat is de mooiste troost. Weet je, toen Jacob stierf, was ik bezig aan *De week heeft zeven dagen*, mijn volgende roman. Maar door alle ellende – mijn broer en moeder lagen tegelijkertijd met corona in een ziekenhuis in Bagdad – miste ik blijheid in mijn leven. En toen vond ik deze verrassende zin van een jonge prins Friso: ‘Je mag Alex wel in elkaar slaan, maar zorg dat hij niet doodgaat, want dan moet ik koning worden.’ Ik kwam erachter dat een uitgeprocedeerde nog meer vrijheid heeft dan een prins.”

U verwoordt het in het boek zo: “Vrijheid houdt van eenvoud.”

“Precies. Ik bedacht een verhaal over een prins die met een zilveren lepel een ontsnappingstunnel graaft. En geloof me, het heeft zichzelf geschreven. Onderweg moest ik zo vaak lachen en dan lachte Jacob mee. Hij was een van mijn dierbare lezers, die vroege versies van mijn boeken te zien krijgen en me dan eerlijk zeggen of het een dood vogeltje is of niet.”

In dit geval fladdert het duchtig, want uw verhaal is dynamisch en bevat grappige vondsten, zoals het “therapeutische schaap”. Een Marokkaanse vrouw houdt zo’n dier op haar balkon, praat ertegen, put er hoop uit.

“Ik weet al heel lang: hoe meer drama je in je ziel hebt, hoe beter je humor kan zijn. Ellende heeft zo veel energie dat als iemand vanuit die ellende een grap vertelt, die ook barst van die kracht. Toen ik als jongen die gedichten over mijn broer, die mijn moeder deden huilen, met de juiste overdrijving voorlas aan mijn vrienden, lagen ze plat. Ik ben zelf geen vrolijk persoon, zeker de laatste tijd niet, maar ik heb besloten om alle leed in mijn leven om te buigen tot een lach. Het wordt de eerste lente zonder Jacob, maar ik kan nog altijd lekkere boeken schrijven.” ←

Naast de vuilcontainer op de hoek van mijn straat lag een lege fles. ‘Gazeuse Champagnepils’, las ik op het etiket. Er ging een luikje naar mijn jeugd open. Alleen al het woord *gazeuse*. Dat was in mijn jeugd al ouderwets. In de stokoude kinderboeken waar ik als kind al dol op was, kwam ik die limonade ‘gazeuse’ nog weleens tegen, vaak in een ‘kogelflesje’.

Ik kreeg zelden frisdrank. Thuis hadden we ranja, en zelfs dat mocht niet elke dag. Maar mijn oma schonk weleens champagnepils. Het was bruin als cola (maar het smaakte anders) en had, als ik het me goed herinner, een schuimkraag. Ik vond het lekker, en het klonk ook stoer, *champagnepils*, als een grotemensendrankje. Zat er echt champagne én pils in, wilde ik weten, maar helaas, mijn oma verzekerde me dat het gewoon ‘priklimonade’ was.

Dat is me altijd dwars blijven zitten. Waarom heette het dan zo? Oké, dat je iets ‘pils’ noemt omdat het een schuimkraag heeft, dat begrijp ik nog. Maar ‘champagne’? Dat is nota bene een beschermde naam! Hadden al die schuimwijnen die zich ‘prosecco’, ‘sekt’ of ‘cava’ noemen (in Rusland heet het spul ‘sjampanskoje’), dan niet óók liever ‘champagne’ geheten?

Ik bekeek de fles naast de vuilcontainer nog eens goed. Champagnepils bestaat dus nog steeds. Of weer. Grappig. Toen zag ik tot mijn verbijstering dat er geen *champagnepils* op stond maar *campagnepils*, zonder *h* dus. Had ik het mijn hele leven verkeerd gelezen?

Thuis zocht ik het op. Nee, het heette vroeger wel degelijk *champagnepils*. Wat is er gebeurd? Zijn die mensen van de échte champagne alsnog boos geworden, na al die jaren? Maar waarom dan *campagne*, het Franse woord voor ‘platteland’? Of heeft het iets met verkiezingen te maken? Maar wat dan?

Ik lig er wakker van. Taal maakt meer kapot dan je lief is.

Sylvia Witteman

lente-ui

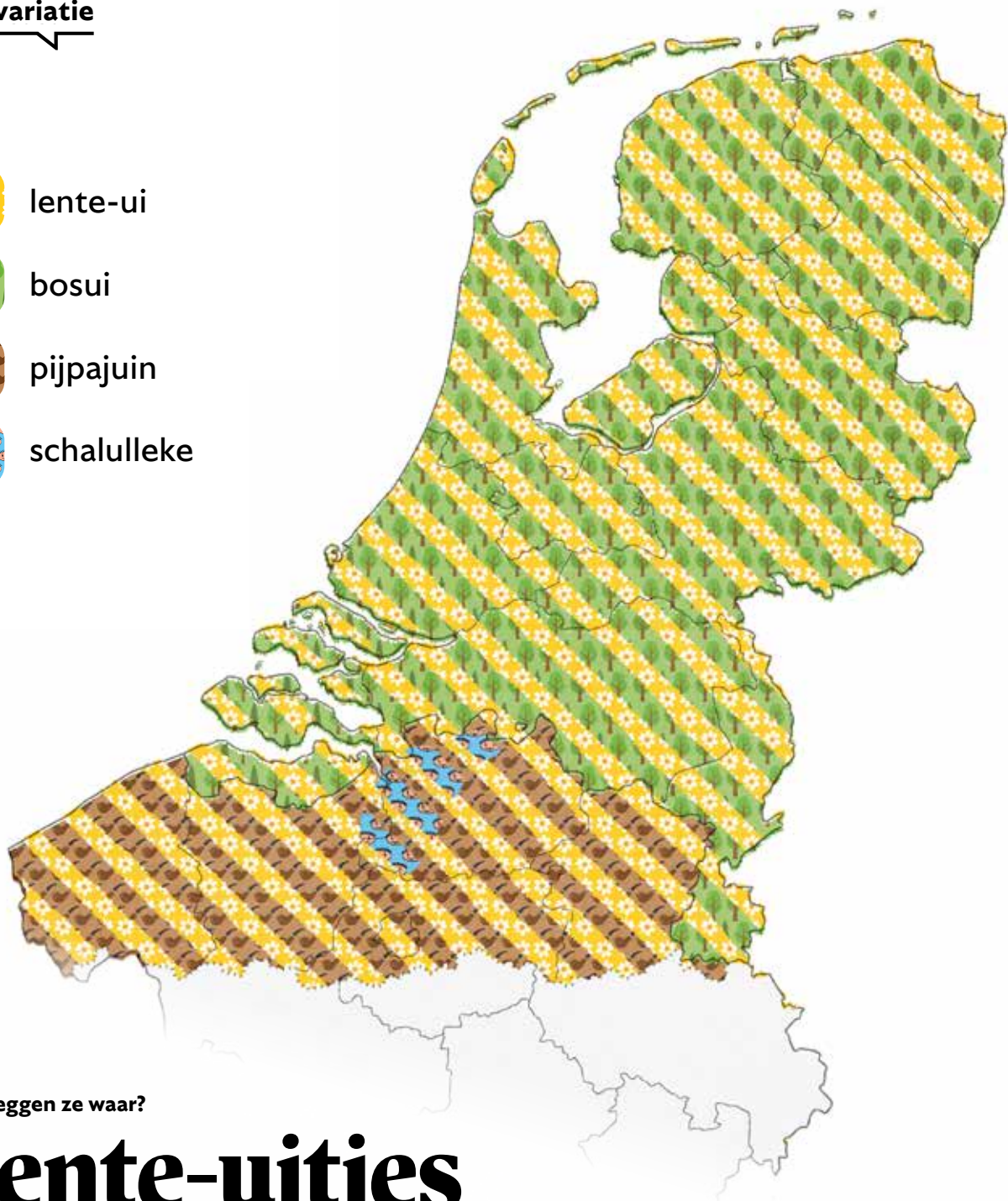
bosui

pijpajuin

schalulleke

Wat zeggen ze waar?

Lente-uitjes

✍️ Miet Ooms 🗺️ Nicolas Trottier

De jonge groene uitjes die je, mét loof, in bosjes kunt kopen bij de groenteboer of in de supermarkt, heten in België en Nederland 'lente-uitjes'. Dat is een duidelijke naam: ze worden in het voorjaar geoogst, voordat de uitjes dik beginnen te worden en uitgroeien tot volwassen uien. Je zou dus verwachten dat ze alleen in het voorjaar verkrijgbaar zijn. Maar dat klopt niet. En ze heten ook niet altijd 'lente-uitjes'.

In Nederland worden ze ook 'bosuitjes' genoemd. Niet omdat ze in het bos te vinden zijn, maar omdat ze in bosjes verkocht worden. Deze aanduiding is dus gebaseerd op het uiterlijk van de

groente en niet op de plek of het moment van oogst. Hetzelfde geldt voor de Vlaamse benaming *pijpajuin*: ui met pijpjes, ofwel loof. Het loof van die jonge uitjes bestaat immers uit heel smalle, holle stengels of pijpjes. *Ajuin* is dan weer het bekende Vlaamse spreektaalige woord voor *ui* – het is overigens ook een stuk ouder.

Eén aanduiding heb ik nog niet genoemd: in de regio rond Antwerpen heet de lente-ui 'schalulleke'. Doet dat woord een belletje rinkelen? Inderdaad: Willy Vandersteen haalde hier zijn mosterd voor de oorspronkelijke naam van het popje van zijn stripheldin Wiske. ←

✉ Saskia Aukema (redactie Onze Taal) 🗣 Esther Aarts

De mooiste liedregels over taal

In deze rubriek zijn we gek op het Nederlands-talige lied. Vorig jaar hebben we met de lezers en volgers van Onze Taal al eens een hele speellijst weten samen te stellen met liedjes over taal. Die is nog altijd te vinden via de link www.onzetaal.nl/taalliedjes. Maar wat vonden we het toen zonde dat veel inzendingen buiten de boot vielen omdat niet het héle aangedragen liedje over taal ging, maar slechts een gedeelte eruit.

Dat hebben we nu goedgemaakt. Eerst zijn we bij muziek-en-taalliefhebbers te rade gegaan welke liedregels over taal er zoal waren, en zo kwamen we uit op een lijst met 22 liedjes.

Daarop hebben ruim 700 mensen gestemd, en zo konden we zowaar een echte top-vijf samenstellen met vernuftig woordspel, verzuchtingen dat taal zo vaak ook tekortschiet, maar met een zeer duidelijke nummer-1-notering voor een liefdesverklaring via de letters van een naam.

Ook de genomineerde regels uit het lied 'Uitroepeten!' van Drs. P gooiden hoge ogen. Maar – zo vroeg iemand zich af – waarom ontbraken van dezelfde tekstdichter liedregels uit zijn andere liedjes: die over de dubbele punt en het rijm bijvoorbeeld. Een terechte vraag! En zo besloten we tot een extra categorie: de taalliedregeloeverprijs. En die gaat dus postuum, maar met vlag en wimpel naar Heinz Polzer.

Alle stemmers: heel hartelijk bedankt! Alle nominaties terugluisteren? Dan kan via www.onzetaal.nl/taalliedregels.

1 Zelfs je naam is mooi
Mooier dan die van iedereen
Die dezelfde naam heeft
(uit: 'Zelfs je naam is mooi', Henk Westbroek, geschreven door Henk Westbroek en René Meister, 1998)

2 In iets dat op een [meer] [[leek]]
Zwom een vis die in mijn [aas] [[beet]]
We liggen in een [slecht] [[bed]]
Ik wou dat iemand anders even een [liedje] [[zong]]
(uit: 'Nederlands/Engels', Kees Torn, 2004)

3 Poëzie, zo moeilijk nie
Op alles rijmt wel iets
Behalve dan op waterfiets
Op waterfiets rijmt niets
(uit: 'De Canadezen', Herman Finkers, 1987)

4 Ze kwam binnen zonder kloppen
En ging weg zonder een woord
(uit: 'Binnen zonder kloppen', De Dijk, geschreven door Huub van der Lubbe en Pim Kops, 1985)

5 Ik heb een man gekend
Die heeft een hele avond
Over het woord Bed gepraat
Want het leuke aan het woord Bed
Is de vorm van een bed
Kijk het woord Bed
Heeft ook de vorm van een bed
Nu weet ik het
(uit: 'Ik heb een man gekend', Yentl en de Boer, 2014) ←

De groei van Engelstalige fictie is vooral te danken aan jongeren.

“In het Nederlands is gelijk **alle** Jongeren lezen steeds meer in het Engels **magie weg**”

Engelstalige fictie is in opkomst onder jongeren. Wat maakt de taal zo aantrekkelijk?
“Sincerely. Cruel. Soms lees ik die hardop voor omdat ik het ritme of de klank zo fijn vind.”

✍ Maarten Dessing 📷 Bart Versteeg

“Sommige Engelstalige boeken zijn bijna niet aan te slepen”, roept Evelijn de Jong (53), adjunct-directeur van boekhandel Dominicanen in Maastricht, uit. “*It Ends With Us* van Colleen Hoover of *The Love Hypothesis* van Ali Hazelwood – daar hebben we er al honderden van verkocht. Allemaal aan jonge meiden, die elkaar titels aanraden binnen genres als ‘young adult’, ‘fantasy’ of ‘romance’.”

Ze zal de enige boekhandelaar niet zijn. De verkoop van Engelstalige boeken is overal geëxplodeerd. Tien jaar geleden was 7% van alle in Nederland verkochte boeken niet in het Nederlands geschreven, vorig jaar 17%. Boekhandels breidden dan ook allemaal hun aanbod Engelstalige boeken uit. Een boekhandel in Dordrecht heeft zelfs onlangs het belendende pand gehuurd en daar The English Bookshop geopend.

Booktokkers

De groei is vooral te danken aan jongeren, die massaal zijn begonnen met Engelstalige fictie. Een jongere als de Leidse scholiere Janna (15), die na *The Twits* van Roald Dahl in de brugklas ‘young adult’ verslindt, zoals boeken voor tieners en jongvolwassenen tegenwoordig genoemd worden. Of de Tilburgse studente Afra (21), die naast Engelstalige studieboeken veel historische fictie leest: van Madeline Millers *Circe* tot de jaren-twintig-detectives van Jessica Fellowes.

Engelstalige auteurs prikkelen sterker de verbeelding, vinden zij. “Boeken als *The Great Gatsby* of die van Jane Austen zijn zó beroemd in de hele wereld”, vertelt bijvoorbeeld Afra. “Dat maakte me daar nieuwsgierig naar. Voor Engels mocht ik die ook kiezen, terwijl ik voor Nederlands klassiekers moest lezen die me niet zo aanspraken. Veel Vijftigers, boeken met zware thema’s.”

En dan wil je op z’n minst een keer proberen om Engelse boeken in het origineel te lezen. Dat gold, een jaar of tien geleden, voor leerkracht Daniëlla Morcus (27), toen zij *De hongerspelen* van Suzanne Collins in het Engels herlas. “Binnen 24 uur had ik het uit. Het bleek helemaal niet zo moeilijk te zijn. Toen was ik om. Durfde ik ook boeken in het Engels te lezen die ik niet al kende.”

#BookTok heeft de verleiding nog groter gemaakt. De razend populaire filmpjes op TikTok, die soms van meer dan tien jaar oude boeken wereldwijde bestsellers hebben gemaakt, gaan bijna uitsluitend over Engelstalige boeken. “Als je de hele tijd dié editie voorbij ziet komen, wil je die ook hebben. Niet de vertaling”, zegt Morcus, zelf een van de eerste Nederlandse booktokkers (@daansbooks).

Een spannend beeld

Dat Engels niet de moedertaal is voor deze lezers, is allang geen barrière meer. Dankzij internet en tv pikt ieder kind van jongs af aan spelenderwijs Engelse woordjes en grammatica op. En anders krijgen ze steeds meer kans het vloeiend te leren spreken op school. Zoals Janna, die tweetalig onderwijs volgt, en Afra, die in de bovenbouw een certificaat Cambridge English haalde en nu Literature & Film studeert.

Dus problemen om Engelse boeken te begrijpen? Nou, nee. Beiden zoeken slechts af en toe een woord op, als ze het echt niet uit de context kunnen afleiden of als ze er opeens door geraakt zijn. Janna. “Dan wil ik graag weten wat het precies betekent. Maar meestal denk ik er niet over na. Ik lees gewoon door.”

Sterker: Nederlands is misschien moeilijker, vindt Afra. “In de taallessen op school kregen we altijd eerst de regel en daarna alle uitzonderingen daarop. Engels heeft dat voor mijn gevoel minder. Bij een bezitsvorm zet je er gewoon een apostrof en een s achter. In het Nederlands moet je altijd nadenken: wel of geen apostrof voor de s?”

De taal hééft iets wat ze in hun eigen taal missen. “Al die mooie woorden”, zegt Janna. “*Sincerely. Cruel.* Soms lees ik die hardop voor omdat ik het ritme of de klank zo fijn vind. Of zinnen van Shakespeare, die ik nu voor school lees. ‘I will bite my thumb at them.’ Prachtig. Een spannend beeld ook.”

Spoiler

“Een vertaling is niet minder goed”, vindt Janna. “Wel anders. Het geeft me het gevoel dat het niet helemaal klopt. *They Both Die at the End* van Adam Silvera heeft in het Nederlands precies dezelfde titel: *Op het einde gaan ze allebei dood*. Maar bij het Engels denk ik: o, hoe dan? Terwijl de Nederlandse titel als een spoiler voelt. Het einde wordt verklapt.”

Morcus kan erover meepraten. “Ik had de *Shadowhunters*-serie van Cassandra Clare in het Nederlands gekocht. Ga ik geweldig vinden, dacht ik. Maar in het tweede boek kwam een ‘normalo’ voor – een normaal mens, zonder speciale krachten. Zó stom. Ik ga toch niet over een normalo lezen? In het Engels heet zo iemand gewoon een ‘mundane’ [het gebruikelijke woord voor ‘werelds’ – red.]. Daarom ging ik in die taal verder.”

En dat was bepaald niet de enige keer. “Bij de fantasy waar ik zo van hou, bedenken auteurs altijd nieuwe begrippen of woorden. In het Engels klopt dat, in vertalingen niet. De ‘Yellowlegs’ in *Throne of Glass* van Sarah J. Maas zijn in het Nederlands ‘Geelbenen’. Dan is toch alle magie weg! Ik lees nu wel weer Nederlands, dankzij uitgevers die met mij willen samenwerken, maar het liefst geen vertalingen.”

Gezellig

Waarom dat Engels zo mooi is, laat zich echter niet zo makkelijk verklaren. Is het de compacte kracht van de taal waardoor je dingen zo kernachtig kunt zeggen? Is de taal cooler omdat wereldwijde rolmodellen Engels praten? Of klinkt het al gauw bijzonderder omdat je nu eenmaal de hele dag Nederlands om je heen hoort, en clichés daardoor in het Engels wél een frisse indruk maken?

Zelf hebben de drie jonge lezers niet echt nagedacht over het waarom van hun voorliefde voor de Engelse taal. De mogelijke verklaringen die hun worden voorgelegd, beamen ze. Een tikje aarzelend, dat wel. “Het Engels lijkt ook rijker te zijn”, voegt Afra daaraan toe. “Voor ‘manne-lijk’ heb je twee woorden, ontdekte ik laatst: *masculine* en *male*. Maar ja, het Engels kent weer geen *gezellig*.” ←

Jongeren: 'vak Nederlands op de schop!'

"Leerlingen leren lezen als een robot van wie geen eigen tekstuele output wordt verwacht", zo vat een jongerenmanifest op Neerlandistiek.nl het huidige schoolvak Nederlands samen. Het is in Nederland zo ver met dat vak gekomen doordat het onderwijs "in de ban is geraakt van de groeiende wens naar objectieve toetsing", stellen de jongeren: leerlingen worden gedruild in het herkennen van signaalwoorden en argumentatieschema's, iets waar je nooit zó goed in wordt dat je erin kunt excelleren. Lezen en het ontdekken van de werelden achter teksten is er tegelijkertijd niet meer bij – en dat moet anders, aldus initiatiefnemers Daan van den Broek en Delila Dönmez van de Schrijfakademie.

Het jongerenmanifest sluit aan bij het eerder verschenen, kritische rapport *De staat van het onderwijs 2022* van de Onderwijsinspectie, waarin eveneens met klem wordt opgeroepen het schoolvak op de schop te nemen, omdat het taalvaardigheidsniveau nu al jaren achter elkaar achteruitgaat. In andere landen is het scholen binnen twee jaar gelukt het tij te keren; in Nederland kan dat ook, zo luidt de hoopvolle boodschap van de inspectie.

Minister Wiersma van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap heeft beloofd extra geld uit te trekken om de basisvaardigheden op te vijzelen.

Het jongerenmanifest (ondertekend door onder meer het LAKS, CNV Jongeren, Scholieren.com en Jong Neerlandistiek) is te vinden op [Neerlandistiek.nl](https://neerlandistiek.nl).

De staat van het onderwijs 2022 staat op [Onderwijsinspectie.nl](https://onderwijsinspectie.nl).

"Een boek is pas goed als het niet alleen goed geschreven, maar ook goed vertaald is."

Op de website [Vertalersophetomslag.nl](https://vertalersophetomslag.nl) doen ruim tweeduizend vertalers, schrijvers en sympathisanten een klip-en-klaar verzoek aan uitgeverij: vermeld de vertalers op het omslag van boeken. Dat is, zo betogen ze, de eerste stap naar erkenning voor een beroepsgroep die niet altijd goed gezien wordt.

Uitgeverij DasMag, De Arbeiderspers en HetMoet vermelden vertalers al wel op het omslag.

Astrid Kersseboom: perfecte spreker van het Nederlands

Astrid Kersseboom is in Nederland de meest Standaardnederlands klinkende nieuwslezer. Dat blijkt uit onderzoek van promovendus Raoul Buurke van de Rijksuniversiteit Groningen, waaraan bijna vierhonderd mensen uit Vlaanderen en Nederland deelnamen. Maar, zo benadrukt Buurke: "De deelnemers gaven geregeld aan geen voorkeur te hebben."

Buurke wilde dit ook weten vanwege zijn vervolgonderzoek: Astrid Kersseboom zal daarvoor een lijst met woorden inspreken, en door die te vergelijken met door Friese en Nedersaksische sprekers uitgesproken woorden kan hij bekijken of het klanksysteem van dialecten en dat van het algemene Nederlands al dan niet naar elkaar toe aan het groeien zijn.

Foto: Stefan Heijndael

55

euro per uur is het nieuwe minimumtarief voor tolken die voor de Rijksoverheid werken. Dat tarief ligt weliswaar bijna 11 euro per uur hoger dan voorheen, maar volgens tolken is dat niet genoeg: “Nog altijd zijn de tarieven dermate laag dat je er eigenlijk niet van kunt leven”, zei tolk Heleen Sittig in dagblad *Trouw* daags voor een staking. In Vlaanderen is het tarief overigens nog weer lager: 48 euro per uur.

Nieuwe app voor Oekraïens

‘Hallo!’, dat is de betekenis van het Oekraïense woord *pryvit* (uitspraak ‘privit’), dat meteen ook de naam is van een nieuwe app. Dankzij die *Pryvit*-app kunnen de telefoons van een Nederlands- en een Oekraïens-talige aan elkaar gekoppeld worden, waarbij de gesprekspartners in hun eigen taal zinnen kunnen typen, die dan direct vertaald worden op de telefoon van een ander. Initiatiefnemer is Siebrand Dijkstra, de bedenker van schoolsoftware Magister. Zijn affiniteit met de Oekraïners ontstond door zijn samenwerking met een ontwikkelteam in Kyiv, vertelt hij aan *RTL Nieuws*.

Mogelijk erkenning voor het Papiaments

De Nederlandse regering wil onderzoeken of het Papiaments officieel erkend kan worden als minderheidstaal. Papiaments is de moedertaal van honderdduizenden mensen op de ABC-eilanden: Aruba, Bonaire en Curaçao. Op Aruba en Curaçao – zelfstandige landen binnen het koninkrijk – is de taal al erkend, maar op Bonaire nog niet. Dat eiland heeft een status in Nederland die vergelijkbaar is met die van een gemeente.

In een volgend nummer van *Onze Taal* gaan we uitgebreider in op deze voorgenomen erkenning.

‘Kletsmaatjes’ gezocht

Stichting Het Begint met Taal zoekt vrijwilligers om online gesprekken te voeren met mensen die hun Nederlands willen oefenen. Vrijwilliger Jasper Mocking: “Je kunt mensen écht verder helpen door hen op een speelse manier kennis te laten maken met onze taal!”

Iedereen die goed is in Nederlands, een uur per week de tijd heeft en openstaat voor andere culturen, kan zich aanmelden op Kletsmaatjes.nl.

Bestaat er zoiets als homotaal? Die vraag begonnen taalkundige lhbt'ers zichzelf nog maar relatief kortgeleden te stellen. Inmiddels is het een volwaardig vakgebied.

✍ Sterre Leuffkens 🗣 Olivier Heiligers

Een jong vakgebied:

Regenboog- taal- kunde

Nieuwsgierig naar de
taal van lhbt'ers

Washington D.C., 1993. Op straat lopen tienduizenden mensen mee in een mars voor gelijke rechten voor lhbt'ers. Onder die mensen bevindt zich William Leap, een openlijk homoseksuele taalwetenschapper aan een plaatselijke universiteit. Al jaren vraagt hij zich af of lhbt'ers andere taal gebruiken dan hetero's. In aanloop naar de mars stuurt hij brieven naar collega's uit het hele land – zullen ze eens bij elkaar komen om het over de taal van de regenbooggemeenschap te hebben? Zo gezegd, zo gedaan, en de eerste conferentie is een feit.

Leap noemde het nieuwe vakgebied 'lavendeltaal-kunde': naar een kleur, omdat hij gedoe over de juiste term wilde vermijden. Net als nu was er namelijk voortdurend discussie over hoe je niet-hetero mensen eigenlijk noemt (zie ook het kader op blz. 23): *homoseksueel*, *gay* of *queer*? Lavendel was destijds hét symbool voor homo-seksualiteit, dankzij de Griekse dichteres Sappho. In

haar gedichten dragen haar geliefden lila viooltjes. Tegenwoordig associëren we lhbt-zaken eerder met de regenboogvlag, maar Leaps benaming bestaat nog steeds: nog ieder jaar is er een congres over lavendeltaalkunde.

Voorheen onzegbaar

Vraag Leap naar die eerste editie in 1993 en een grote glimlach breekt door. "Het was ... Oh my God! Er kwamen bijna honderd mensen opdagen, stuk voor stuk geïnteresseerd in lavendeltaal. En na afloop kon ik opeens de telefoon oppakken, iemand bellen in Brussel, en dan konden we praten over iets wat voorheen onzegbaar was!" Nog altijd vormen de conferentiebezoekers een hechte gemeenschap, die meer deelt dan 'slechts' een academische interesse en (vaak) een lhbt-identiteit. Leap: "Een deel van onze filosofie is dat het laagdrempelig moet zijn. Je moet bij een lavendelcongres altijd op iedereen af kunnen stappen. Niemand is zó belangrijk dat je die persoon geen vraag kunt stellen!"

Het Polari was een geheimtaal, die homo's onder elkaar gebruikten om vrijuit te praten zonder herkend te worden.

En vragen stellen doen ze. Na bijna dertig jaar is een kernvraag van het vakgebied nog altijd: bestaat er zoiets als regenboogtaal? Anders gezegd: verschilt de taal van lhbt'ers van die van heteroseksuele of cisgender personen? Het antwoord van inmiddels generaties lavendeltaalkundigen is: ja.

Homobars

Sommige taal is karakteristiek voor mensen met een bepaalde geaardheid of genderidentiteit. Een beroemd historisch voorbeeld is het Polari, een woeste mengeling van Italiaans, Romani, Jiddisch en het Londense Cockney-

dialect. Het werd al in de achttiende eeuw gesproken door een bonte mix van straat- en circusartiesten, zeelui en criminelen – je kunt het zien als de toenmalige straattaal.

Later ontwikkelde het zich tot de taal van acteurs in goedkope theaters, en zo kwam het in de homobars terecht. In het Engeland van midden twintigste eeuw hingen de regenboogvlaggen niet aan de gevels; homo-seksualiteit was strafbaar. Het Polari fungeerde dan ook als wachtwoord: je sprak een paar woordjes tegen de portier en je mocht naar binnen. Het was bovendien een geheimtaal, die homo's onder elkaar gebruikten om vrijuit te kunnen praten zonder herkend te worden. De taal bevat veel eufemismen (zoals *cottage* voor 'openbaar toilet'), theaterwoorden en taalspelletjes, zoals omkeringen van letters (*riah* betekent *hair*, 'haar').

Het Polari raakte in onbruik toen het vanaf de jaren zestig in de reguliere media verscheen. Wel kun je met een woordje Polari nog altijd knipogen naar homoseksualiteit – David Bowie gebruikte het bijvoorbeeld in zijn nummer *Girl Loves Me*: "Cheena so sound, so titty up this Malchick, say" (wat betekent: 'Meiden, ik vertrouw jullie, regel iets voor deze jongen, joh!'). Een paar woorden zijn bovendien in het Engels terechtgekomen, zoals *camp* ('zo smakeloos dat het juist cool is') en *dish* (letterlijk 'gerecht', maar overgenomen in de betekenis van 'aantrekkelijk persoon'; een 'lekker hapje' dus eigenlijk).

Woordgrapjes

Over de hele wereld en in alle tijden bestaan zulke lhbt-geheimtalen. Een hedendaagse variant is bijvoorbeeld Swardspeak, dat op de Filipijnen door lhbt'ers wordt gesproken. Net als het Polari is het een mengtaal: de woorden komen uit het Filipijns, Engels, Spaans en allerlei andere lokale talen. Swardspeak fungeert vooral als een geheimtaal voor lhbt'ers onderling, maar in branches waar veel lhbt'ers werken, zoals de mode en de filmwereld, spreken ook hetero's een regenboogwoordje mee. Swardspeak barst van de woordgrapjes. Iemand die er ordinair uitziet, wordt een 'Mariah Carey' genoemd, naar de Amerikaanse zangeres – zij draagt weliswaar nogal dure kleding, maar 'Mariah' klinkt als *mura*, Filipijns voor 'goedkoop'. Een ander klankspelletje in Swardspeak is het vervangen van de eerste letters van een woord door *jo* of *ju*: *asawa* 'echtgenote' wordt *jowabelle* 'geliefde', en het Engelse *obese* ('obees') is in Swardspeak *jubis*.

Talige regenboogvlaggetjes

Maar ook op lhbt-vriendelijkere plekken komt regenboogtaal voor. In het relatief veilige Nederland deed taalwetenschapper Hielke Vriesendorp een paar jaar geleden onderzoek naar de chatgesprekken van homoseksuele twintigers. Het viel hem op dat deze jongens verrassend vaak wisselden tussen Nederlands en Engels. Het ging dan niet om zomaar een leenwoordje hier of een uitdrukking daar, maar om complete Engelse zinnen. Nu is Engels natuurlijk sowieso hip onder jongeren, maar Vriesendorp ontdekte iets: hoe meer een jongere zich als 'gay' identificeert, hoe vaker die Engelse zinnen gebruikt. Kijk maar eens naar dit chatgesprekje, waarin A vertelt dat hij flink heeft gewinkeld.

Hedendaags regenbooglexicon

ally letterlijk 'bondgenoot', een persoon die zelf niet queer is, maar actief opkomt voor lhbt-rechten.

aseksueel iemand die geen seksuele verlangens ervaart.

cisgender persoon bij wie het ervaren gender overeenkomt met het biologisch geslacht.

genderfluide de genderidentiteit en -expressie is zowel mannelijk als vrouwelijk.

intersekse iemand die met zowel mannelijke als vrouwelijke geslachtskenmerken geboren wordt.

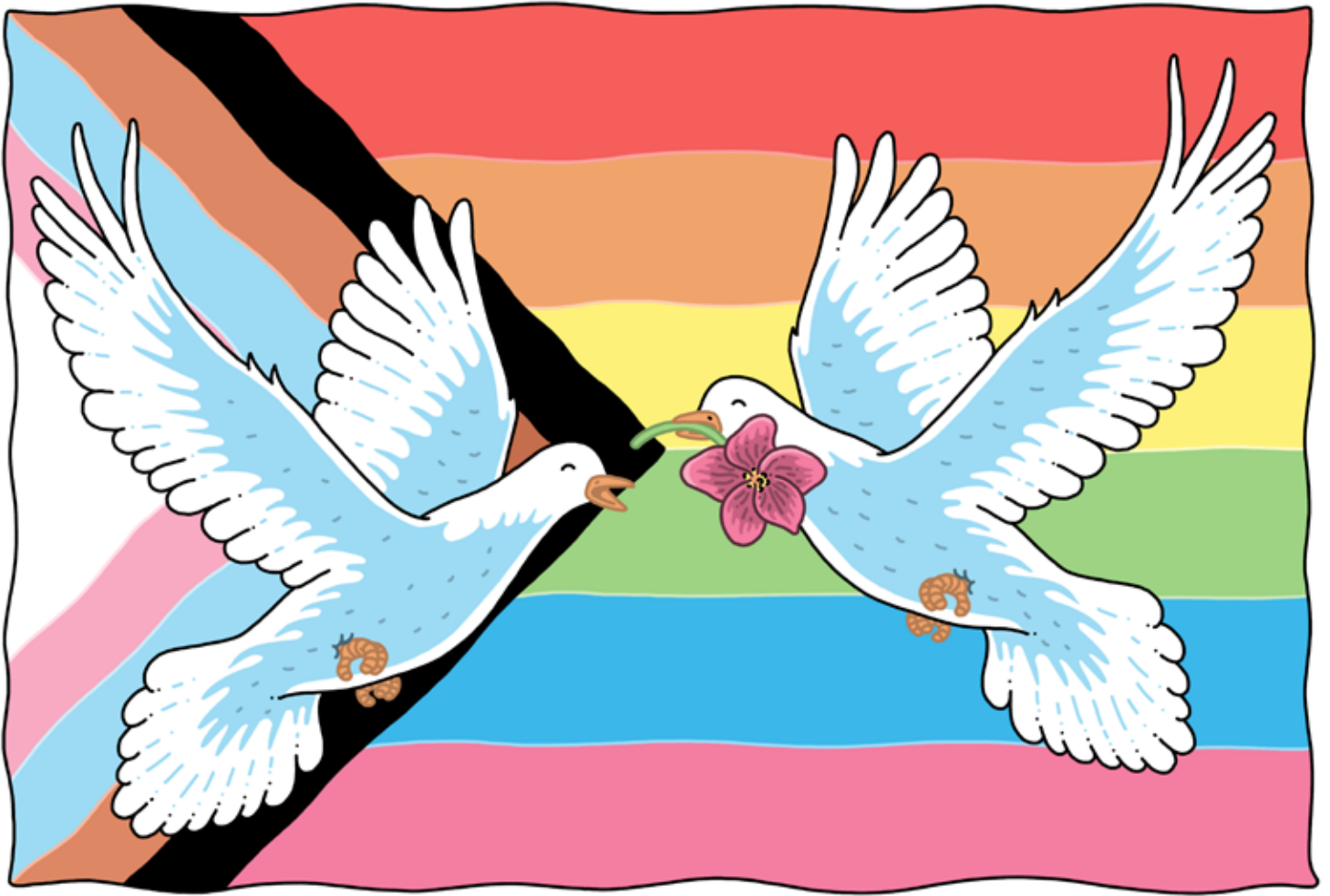
lhbt-gemeenschap de gemeenschap van lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgender mensen. Aan deze afkorting worden ook vaak de *i* van *intersekse* en de *q* van *queer* toegevoegd. Sommigen voegen nog meer letters toe, of zetten er een + bij om aan te geven dat de gemeenschap nog meer identiteiten omvat.

non-binair iemand die zich niet als man óf vrouw, maar als (geen van) beide of iets ertussenin identificeert.

panseksueel iemand die zich aangetrokken voelt tot mensen van alle genders. In tegenstelling tot biseksuelen, die zich tot mannen en vrouwen aangetrokken voelen, zeggen panseksuele mensen vaak dat gender überhaupt geen rol speelt in hun seksuele gevoelens.

queer koepelwoord voor alle identiteiten die afwijken van de heteroseksuele en cisgender norm.

transgender iemand bij wie het ervaren gender niet overeenkomt met het geboortegeslacht.

A: De shopflikker is helemaal los haha
 B: O gawd ('O god')
 B: You fag ('Jij flikker')
 A: That's me haha ('Zo ben ik haha')

Beide jongeren benadrukken hier hóé homo A wel niet is, grotendeels in het Engels. Dat is niet toevallig, volgens Vriesendorp: "Je moet dat taal-wisselen zien als een sociale handeling. Net zoals een tiener opeens zwarte oogmake-up gaat dragen om bij een groepje op school te horen. Op dezelfde manier laten deze jongens met hun taalkeuze zien wie ze (willen) zijn: jong, fashionable, internationaal en gay.

Als je het Engels van lhbt-rolmodellen zoals YouTube-ster Tyler Oakley gebruikt, in plaats van die ouderwetse Paul de Leeuw, dan toon je: hier hoor ik bij!" Deze vorm van regenboogtaal is dus allesbehalve een geheimtaal. Deze homojongens dragen hun identiteit vol trots uit, door als het ware een regenboogvlaggetje op hun taal te planten.

Lesbiaans

Het valt op dat verreweg het meeste onderzoek binnen de regenboogtaalkunde wordt gedaan naar homoseksuele mannen. Het onderzoek naar transseksuelen en de taal van lesbiennes staat nog in de kinderschoenen. Wel is er →

Homo of queer?

Zo lang als er verschillende geaardheden en genderidentiteiten bestaan, is er al discussie over de vraag welke woorden je ervoor kiest. Noem je iemand die op mensen van hetzelfde geslacht valt 'homo', of is die term toch vooral voor mannen bedoeld? Ga je voor volledige inclusiviteit door een lange afkorting te gebruiken, zoals *lhbtqiap+* (zie ook het kader links), of hou je het liever op een koepelwoord als *queer*?

Net als regenboogtalen zelf veranderen de etiketten ook voortdurend: woorden verdwijnen (*homofiel*), ontstaan (*panseksueel*), of krijgen nieuwe betekenissen (*queer*).

Het gebeurt opvallend vaak dat een scheldwoord door de gemeenschap zelf als geuzennaam wordt geadopteerd. Zo noemen sommige lesbische vrouwen elkaar 'pot' en spreken homomannen over 'nichten', terwijl dat ooit grove beledigingen waren. Ook het Engelse *queer* (letterlijk 'vreemd') ontstond als scheldwoord, maar is nu een neutraal woord voor iedereen die niet-hetero en/of niet-cisgender is.

onderzoek naar ‘dragqueens’: mannen die zich als vrouw verkleeden en zich overdreven vrouwelijk gedragen, in vaak hilarische theatershows. Zij noemen elkaar standaard ‘meid’ of ‘queen’ en ze hebben het over ‘reading’ (iemand op een grappige manier beledigen), ‘gagging’ (heel erg onder de indruk zijn van iets), en ‘hunty’ (een koosnaampje, een combinatie van *honey* en *cunt*, ‘vrouwelijk geslachtsdeel’).

En een lesbische taalvariant waarover wél iets meer bekend is, komt uit Nederland: het Lesbiaans, dat gebruikt werd in de jaren zeventig en tachtig. Het *Lesbiaans Lexicon* (1991) geeft bijvoorbeeld een prachtig tijdsbeeld met woorden als *kraakpot* (‘lesbo uit de kraakbeweging; links-politieke, punkachtige pot’) en *burniertje* (‘jongensachtige lesbienne’, naar de queer schrijver Andreas Burnier). Andere woorden uit die variant hebben te maken met de spanning tussen mannelijkheid en vrouwelijkheid, zoals *lipsticklesbienne* (‘vrouwelijk opgedofte lesbienne’), of geven een knipoog naar lesbische stereotypen, zoals *berggeiten* (‘lesbisch stel dat een teruggetrokken leven leidt, bij voorkeur in de natuur’).

Expres slissen

Tot zover de wóorden. Maar ook in hun uitspraak zenden lhbt’ers regenboogsignalen uit. Er bestaat bijvoorbeeld decennia aan onderzoek naar de s-klank van Engelstalige homomannen: die blijkt sissender te zijn dan de gemiddelde heteromannen-s. Luister maar eens naar het personage Jack in de comedyserie *Will & Grace*. Vroeger heette het verschijnsel ‘homo-slissen’, alsof het om een spraakgebrek ging. Tegenwoordig zien taalkundigen het als een subtielere manier om te laten horen: ik val (ook) op mannen. Sociolinguïst Remco Knooihuizen legt uit dat het zelfs om een specifiekere groep gaat: homomannen die zich willen afzetten tegen de heteronorm. Behalve de scherpe s hoort daar ook een zangerige zinsmelodie bij – een compleet homo-accent dus. Ook in het Nederlands en in het Fries lijkt er sprake te zijn van de speciale s.

Geheime homotaal in Rusland

Goluboy is een Russisch woord met veel betekenissen: het is de naam van een lichte kleur blauw, het woord voor ‘duif’ en voor ‘homoman’, en dan heet ook nog de Russische regenboogtaal zo. Net als het Polari, dat in het stuk genoemd wordt, ontstond de taal waarschijnlijk al eerder, maar hij ontwikkelde zich tot een geheimtaal voor homo’s in het twintigste-eeuwse Moskou.

Die ontmoetten elkaar op een plein met veel duiven. Wie de politie aan zag komen, zong het liedje ‘Vlieg, duif, vlieg’, en zo ontstond het verband tussen duiven, homoseksuele geliefden en deze regenboogtaal.

Het *Goluboy* kent specifieke betekenissen toe aan gewone Russische woorden, zoals *devachki* (letterlijk ‘meiden’) als term voor homomannen en *tjotki* (‘tantes’) voor mannen op zoek naar seks. Ook bepaalde stembuigingen zijn karakteristiek voor *Goluboy*, maar verder is er weinig over bekend – zoals het een geheimtaal betaamt.

Hoe meer een jongere zich als ‘gay’ identificeert, hoe vaker die Engelse zinnen gebruikt.

Knooihuizen: “Zulk klankonderzoek past perfect in de hedendaagse taalwetenschap. Vroeger keken taalkundigen naar grote groepen, met vragen als: praten vrouwen anders dan mannen? Tegenwoordig is de vraag eerder: wat voor taal kiest een individu om in een gesprek iets over zichzelf te vertellen?”

Glitterhakken

Door bepaalde woorden te kiezen, een accent aan te dikken of opeens van taal te wisselen, kun je immers op ieder moment benadrukken of juist wegmoffelen uit welke regio je komt, hoe hip je bent, of ... op wie je valt. Helemaal expres zijn zulke keuzes natuurlijk niet, maar binnen je mogelijkheden kun je strategisch omgaan met je taal. Zo is van Hillary Clinton bekend dat ze haar stem hoger (en daarmee: vrouwelijker) liet klinken tijdens campagnetijd, en lager wanneer ze als minister een vergadering voorzat. Zoals je je glitterhakken aantrekt naar de gaybar maar niet op kantoor, zo stem je ook je taal af op de situatie, om jezelf op de gewenste manier te presenteren. Hetero, homo of bi; trans, cis of hokjesloos: we kleuren allemaal onze taal. Als dát geen regenbooggedachte is! ←

De taal van...

✍ Guus Middag 📷 Rob Bogaerts / Anefo (1988)

De hopla

Gedichten worden niet geschreven – ze zijn er al. Ze hangen in de lucht, in hogere sferen, en een dichter hoeft ze alleen maar op te vangen. Dat zeggen sommige dichters tenminste.

Misschien hangen dichtvormen ook wel in de lucht. Ooit moet ergens, maar niemand weet precies waar en wanneer, het oosters kwatrijn (rijmschema aaba) zijn neergedaald, en vervolgens succesvol gekopieerd. Evenzo, maar dan op een ander moment en op een andere plaats: het rondeel, het sonnet, de limerick, het ollekebolleke.

Judith Herzberg (1934) schrijft al haar hele leven gedichten. Maar ze kwam er pas heel laat achter dat veel van die gedichten tot een bepaald genre behoorden: de hopla. Een kort gedicht, met een verrassende gedachte of inval of waarneming, licht van toon, maar bij nader inzien meestal ook wel ernstig van inhoud, liefst met een pointe. Toen ze eenmaal wist wat een hopla was, bleek ze er al heel wat geschreven te hebben, gepubliceerd en ongepubliceerd. Een eerste keuze daaruit verscheen in 2014 (*111 Hopla's*), een tweede in 2021 (*100% Hopla's*). Dit is er een:

Judith Herzberg:
schrijver van
hopla's.

EERST LEEK HET

*Eerst leek het een ver ezeltje
toen werd het de schreeuw van een
pauw
maar het pijnlijke krijsen bleek
vlakbij
de verliëde vorm van miauw.*

En dit:

HOE HOGER

*de dohlen vliegen
hoe langzamer
zij ons zien kruipen
vleugelloze vogels
tegen de bergwand
roze gescharrel.*

En dit:

WEGVAREN

*Op de kleine kade die ons
afgestoten heeft
rijdt de kleinste bus alsof hij
verder leeft.*

Een hopla heeft iets van een haiku (Japans, 5-7-5 lettergrepen) en van een copla (Spaans, volkspoëzie, meestal vier regels), maar strakke voorschriften zijn er niet voor. In de praktijk is het de dichteres zelf die bepaalt of iets een hopla is of niet. Misschien zijn er ook wel andere dichters die, zonder het zelf te weten, hopla's hebben geschreven. Je zou je een hopla-bloemlezing uit de Nederlandse poëzie voor

kunnen stellen. Die zou dan heel goed kunnen beginnen met “Hebban olla vogala nestas hagunnan / hinase hic enda thu / wat unbidan we nu” – een hopla avant la lettre.

Massa-onthoofding

De naam *hopla* is niet een contaminatie van *haiku* en *copla*, maar is ontleend (zo vertelde Herzberg) aan een lied van de hoer Jenny uit *Die Dreigroschenoper* van Bertolt Brecht (1928). Jenny moet haar dagen slijten in een haveloos hotel ergens in de havenbuurt van Londen. Ondank en minachting van de mannelijke bezoekers zijn haar deel. Zij droomt, in het lied ‘Die Seeräuberjenny’, van de dag waarop een groot piratenschip met acht zeilen en vijftig kanonnen zal afmeren aan de kade. De piraten zullen de stad met de grond gelijk maken, met hun vijftig kanonnen. Alleen het sjofele hotel wordt ontzien. Waarom?

Jenny weet het wel. De piraten zullen aan land komen en alle gevluchte mannen uit alle hoeken en gaten tevoorschijn halen en naar Jenny brengen. En ze zullen haar vragen: “Wie moeten we doden?” Jenny mag het zeggen. En Jenny zal dan zeggen: “Allemaal!” Zo zal het gaan, in haar droom: “Und wenn dann der Kopf fällt, sag ich: ‘Hoppla!’” Het is aan deze massa-onthoofding dat de hopla zijn naam te danken heeft. Wreed en grappig tegelijk, dat is het wezen van de hopla van Herzberg.

Soms zweven er hoofden door de lucht, zonder dat iemand durft te kijken. Maar de dichter grijnst en zegt: hopla! Soms zweven er genres door de lucht, zonder dat iemand het ziet. Maar de dichter grijnst en zegt: hebbes. ←

De rommelige spellingdiscussie van 1996

Toen er in de jaren negentig een omstreden spellingwijziging werd doorgevoerd, vroegen veel mensen zich af: wie bedenkt zoiets? Dankzij vrijgegeven notulen weten we daar meer over.

✎ Marc van Oostendorp 🗣 Evalien Lang

Zouden er ouders zijn die aan de ontbijttafel hun kinderen tot wanhoop drijven met herinneringen aan de tijd dat ze op school *pannekoek* schreven? De wijziging van midden jaren negentig was een van de ingrijpendste die sinds de Tweede Wereldoorlog in de officiële spelling van het Nederlands zijn doorgevoerd, en nog steeds kun je mensen knorrig maken met verwijzingen naar het Groene Boekje van ruim 25 jaar geleden. Zoveel chagrijn – wie is daar eigenlijk verantwoordelijk voor?

Begin dit jaar kwam daar iets meer duidelijkheid over, toen de notulen van de Nederlandse minister-raad uit het voorjaar van 1996 werden vrijgegeven door het Nationaal Archief. Uit die notulen blijkt dat toenmalige ministers zich zorgen maakten over de nieuwe spellingregels. Dat gold in ieder geval voor de bewindspersonen die er niet rechtstreeks bij betrokken waren. Met name de toenmalige minister voor Ontwikkelingssamenwerking, Jan Pronk, sprak zich fel uit. Hij noemde de tussen-*n*-regel “nodeloos ingewikkeld” en hij vond dat deze zou leiden tot een “uiterst verwarrende situatie”. Hij pleitte er daarom voor om de definitieve invoering uit te stellen en eerst te proberen nog wat aan die regel te doen. Het mocht niet baten.

Veel opschudding

“Als minister bereid je natuurlijk vooral stukken voor over je eigen

beleidsterrein”, zegt Pronk nu via Zoom. “Maar ik bemoei me met alles, en ik kom uit een onderwijsfamilie. Ik vond dit een belangrijke kwestie, en ik meen dat ik me de avond tevoren goed had voorbereid.”

Er was nogal wat gerommel voorafgegaan aan die vergadering. In 1991 stelde het Comité van Ministers van de Nederlandse Taalunie een officiële spellingcommissie in die het

Groene Boekje uit 1954 grondig moest herzien; in het Groene Boekje staat de spelling die moet worden aangehouden in het onderwijs en binnen de overheid. Nederland en Vlaanderen voeren al hun beleid op het gebied van de spelling samen uit via de Taalunie. Het hoogste orgaan daarvan is het Comité van Ministers van beide landen.

Vooraf moest er een einde komen

aan het feit dat er tot op dat moment voor veel woorden twee spellingen mogelijk waren: *directeur* was de ‘voorkeurspelling’, maar *direkteur* de ‘toegelaten spelling’. Tegelijk zouden sommige onduidelijkheden in de regels worden aangepast.

De commissie, onder voorzitterschap van de Leuvense hoogleraar Guido Geerts, zou in 1994 met een voorstel komen. Deze commissie wilde voor in het Nederlands ingeburgerde woorden ook een aan het Nederlands aangepaste spelling gebruiken. Het woord *ginekoloog* werd daar een spraakmakend voorbeeld van. Maar in 1993 lekten deze plannen via de krant *De Standaard* uit, met veel opschudding tot gevolg.

Loslippigaard

Hoe dat rapport naar buiten kwam, weet de journalist die het publiceerde, Ludo Permentier, na al die jaren nog steeds niet. Op een dag was er, vertelt hij nu, “een anoniem pak met een touwtje eromheen, afgegeven aan de receptie met de boodschap dat het voor mij was”. Vrijwel het hele dossier zat in dat pak, inclusief een ontwerp voor een reactie op Geerts’ plannen door het Comité van Ministers. “Uiteraard was het lek bedoeld om een beslissing af te dwingen, al weet ik niet zeker of de anonieme loslippigaard wilde dat het plan gekelderd werd dan wel snel aangenomen.”

“Geerts had goede contacten bij de Koninklijke Academie in Vlaanderen”, zegt de taalkundige Anneke Neijt, indertijd lid van de commissie-Geerts. “Dus het leek aanvankelijk alsof de voorstellen wel zouden worden aangenomen. Maar de politiek schrok van dat stuk in *De Standaard*. Er kwam bovendien een vernietigend rapport van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. De geleerden daar hadden zich weliswaar nooit met spelling bemoeid, maar hier hadden ze ineens een gepeperde mening over.”

Het rapport van de spellingcommissie verdween dus in een la en de Taalunie stelde een nieuw orgaan in: de Taaladviescommissie. Deze commissie, die ook weer vooral bestond uit dezelfde taalkundigen als de commissie-Geerts, moest binnen

een paar jaar de spelling regelen op een manier die de ministers wel beviel: alleen de vroegere voorkeurspelling zou nog goed zijn (*directeur* wel, maar *direkteur* niet). De door de commissie-Geerts voorgestelde regeling voor de tussen-*n* (*pannenkoek* in plaats van het oude *pannekoek*) was wel geaccepteerd, maar de nieuwe commissie bedacht volgens Neijt “een andere formulering van de regels met meer uitzonderingen”.

Meewarig

Toen de Taaladviescommissie klaar was, ontstond precies over die tussen-*n* dus juist weer discussie in de ministerraad. Jan Pronk zegt nu zich tijdens de vergadering ook te hebben uitgesproken over andere spellingkwesties, maar in de notulen worden die niet genoemd.

Diezelfde discussie was inmiddels in de samenleving al losgebarsten. Er was geen krant zonder opgewonden opiniestuk, en het januarinummeer

kig mee was. Achteraf gezien heeft een verwarrende hoeveelheid instanties zich indertijd met de spellingwijziging bemoeid: niet alleen ministers uit Nederland en Vlaanderen – inclusief dus de minister voor Ontwikkelingssamenwerking –, maar ook de commerciële uitgeverij van het Groene Boekje, de Sdu, taalkundigen van uiteenlopende commissies en ambtenaren van de Taalunie.

Niet iedereen begreep er bovendien evenveel van. Neijt: “Ik liep een keer met een hoge ambtenaar van de Taalunie terug naar de trein. Zij dacht dat je *halteplaats* zonder *e* moest schrijven: *haltplaats*, omdat wij hadden voorgesteld om bij vormen als *gedachtegoed* altijd naar de kortste vorm te kijken.”

Opstand

Met de maatschappelijke onrust viel het uiteindelijk mee. Het bleef bij wat kritische artikelen in Nederland en Vlaanderen. Toen er een paar jaar

En toen kwam *pannenkoek* in de plaats van het oude *pannekoek*.

1996 van *Onze Taal* stond enkele maanden voor de discussie in de ministerraad bol van de kritiek.

Pronk verwees in de ministerraad ook naar die maatschappelijke onrust. Het maakte weinig indruk: “De collega’s keken meewarig dat ik me hier zo druk om maakte, al gaven ze me wel gelijk. Ook Aad Nuis, als staatssecretaris verantwoordelijk voor de Taalunie, leek het wel met me eens. Alleen, hij zei: ‘We hebben het nu eenmaal zo afgesproken met de Vlamingen, we kunnen niet meer terug.’”

Haltplaats

De Nederlandse ministers voelden zich dus voor het blok gezet door hun Vlaamse collega’s. Uiteindelijk kwam er een voorstel waar niemand geluk-

later, in 2005, nog een aantal betrekkelijk kleine wijzigingen werd doorgevoerd, was dat anders. De meeste Nederlandse kranten en veel andere media kwamen in opstand en besloten een alternatief (door Onze Taal uitgegeven) *Witte Boekje* te volgen. Het resultaat daarvan was weer dat de Taalunie besloot voorlopig geen wijzigingen meer door te voeren. In 2015 verscheen er vrijwel geruisloos een nieuw Groene Boekje met alleen wat nieuwe woorden.

De afspraak is dat er elke tien jaar een update komt, maar de versie van 2025 zal waarschijnlijk niet echt afwijken van wat we inmiddels kennen. Aan de zo “nodeloos ingewikkelde” regeling van midden jaren negentig zitten we voorlopig nog wel even vast. ←

De taal van de makelaar

Toen *Onze Taal*-lezeres Anita Croonen een huis zocht, viel haar op hoe makelaars in hun advertenties overdrijven (“een raam is niet gewoon een raam, maar altijd een raampartij”), overbodige suggesties doen (“een balkon, waar u ’s ochtends heerlijk kunt genieten van een kopje koffie of ’s avonds van een wijntje”), en dat die makelaars vooral een ster zijn in eufemismen. Die laatste categorie hebben we (met hulp van heel veel andere lezers) verzameld.

En Anita Croonen? Die heeft haar “droomhuis” inmiddels gevonden – en hopelijk is dat geen overdrijving. ←

knusse huiskamer

zwevende vloer

speelse indeling

smaakgebonden keuken, in originele staat

van enkele moderne gemakken voorzien

eenvoudige afwerking

vintage design

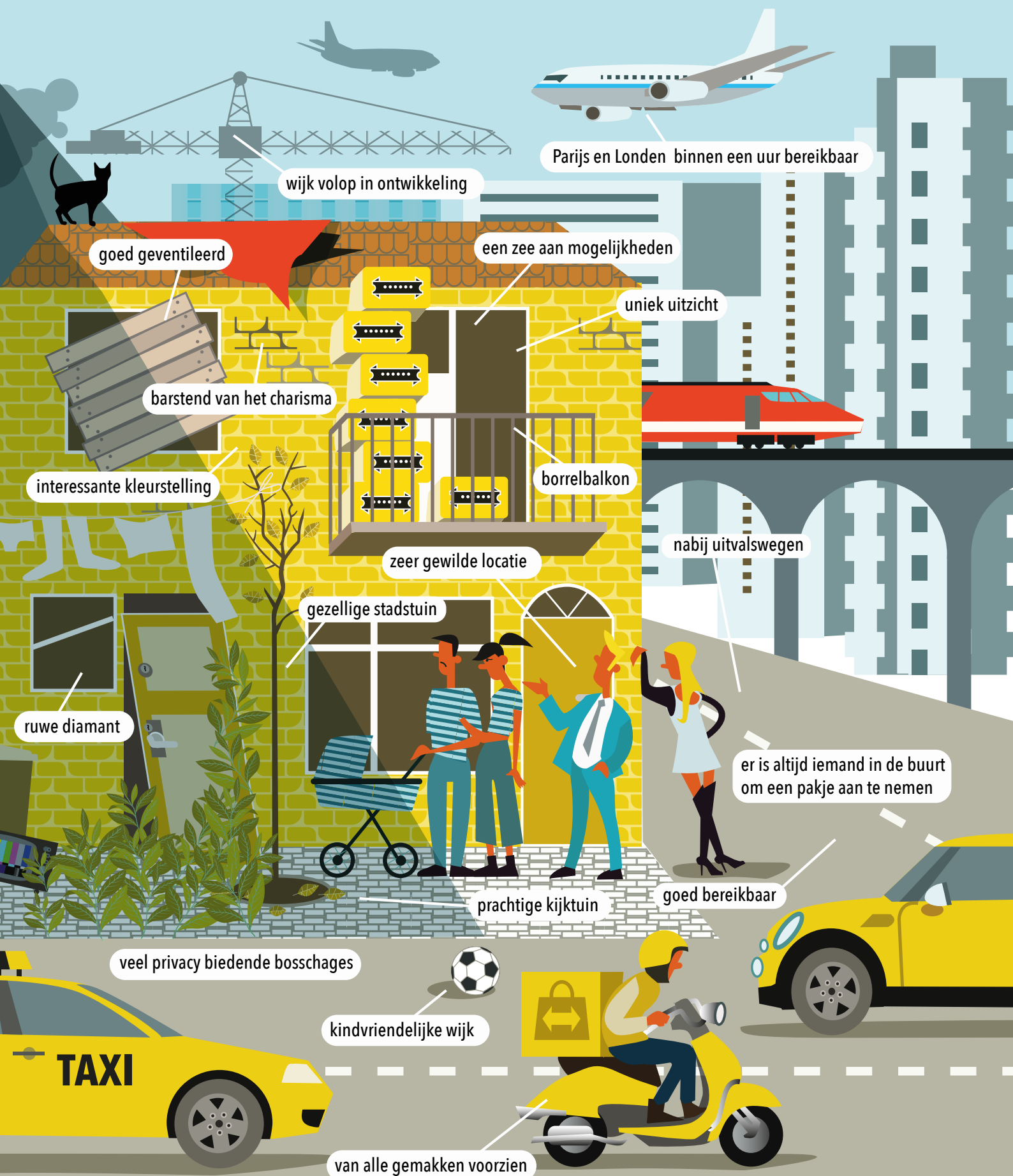
prachtige retrotegels

markante ligging in een levendige wijk

centraal gelegen

een gezellig buurtje

Parijs en Londen binnen een uur bereikbaar

wijk volop in ontwikkeling

goed geventileerd

een zee aan mogelijkheden

uniek uitzicht

barstend van het charisma

interessante kleurstelling

borrelbalkon

zeer gewilde locatie

nabij uitvalswegen

gezellige stadstuin

ruwe diamant

er is altijd iemand in de buurt om een pakje aan te nemen

prachtige kijktuin

goed bereikbaar

veel privacy biedende bosschages

kindvriendelijke wijk

van alle gemakken voorzien

Weg met u!

Martijn Jacobs - directeur Loo van Eck Communicatie

"Als je vandaag vóór 23.59 uur bestelt, wordt je pakketje morgen gratis thuisbezorgd. Zelfs op zondag. Ook als je voor een andere dag kiest is bezorging gratis. Heeft dit je geholpen?" Deze zinnen komen van de website van Coolblue. De schrijver kent mij niet. En toch spreekt de schrijver me aan met *je*. Is dat niet vreemd? Of onbeleefd?

Coolblue is een lichtend voorbeeld voor veel communicatieadviseurs voor wie ik werk. Als ik vraag wat voor communicatiestijl ze willen voor hun organisatie, zeggen ze geregeld: 'Zoiets als Coolblue.'

'Dus ook in de *je*-vorm?', vraag ik dan.

Dan blijft het even stil.

Ik snap die aarzeling wel. Het is namelijk makkelijk om op een

website de klant in de *je*-vorm aan te spreken. Maar in een brief of e-mail? Of aan de telefoon? Dat is andere koek. En dat komt door de ongeschreven betekenis van het woordje *u*.

U vinden we namelijk beleefd. Het toont respect. Maar *u* heeft ook een keerzijde. Het is afstandelijk. Formeel. En benadrukt ongelijkheid. En dat is juist wat de meeste organisaties tegenwoordig niet willen. Ze willen dicht bij de klant staan.

Bovendien heeft *u* iets ouderwets. Marketeers begrijpen dat. Daarom zijn steeds meer websites in de *je*-vorm geschreven. Het lastige is alleen dat de brieven en e-mails hierbij achterblijven. Hierdoor ontstaat de gekke situatie

dat een klant op de website met *je* wordt aangesproken en in een brief met *u*.

Daarom stel ik voor de *u*-vorm af te schaffen.

Want laten we eerlijk zijn. De *u*-vorm is ten dode opgeschreven. Steeds vaker word je door onbekenden aangesproken met *jij* en je voornaam. De informalisering van onze maatschappij is onomkeerbaar. Het is goed om dit proces een handje te helpen. Het voorkomt bij veel communicatiespecialisten bovendien kopzorgen. En het zorgt voor eenvoud en helderheid. Iedereen is een 'jij'. Bovendien: in het Engels gaat dit al tijden goed.

Weg met *u*.

Beeld: 123RF

Komen te

Janet Jongejan - Wijk bij Duurstede

‘Hij is komen te overlijden.’ ‘Zij is komen te vallen.’ Deze zinsconstructies zijn mij een gruwel. Waarom niet gewoon ‘Hij is overleden’ en ‘Zij is gevallen’? Ik leefde in de veronderstelling dat dit – in mijn ogen kromme – taalgebruik ouderwets en achterhaald was, maar ik hoor het weer regelmatig. Zelfs bij het gerespecteerde en prijswinnende programma *Nieuwsuur* hebben ze er een handje van. Regelmatig krijgen kijkers en gasten te horen: “Hier komen we later nog over te spreken.” Ben ik de enige die zich hieraan ergert?

‘Wat je ziet, is dat ...’

Jaap van der Molen - Zwolle

Het fenomeen is al eerder in *Onze Taal* gesignaleerd, maar zijn opmars blijkt onstuitbaar: in veel nieuwsuitzendingen of praatprogramma’s verschijnen deskundigen die op verzoek van de presentator hun licht laten schijnen op een nieuwswaardig feit, zoals een onderzoeksresultaat of een politieke of economische ontwikkeling. Vaak begint die autoriteit zijn uiteenzetting met de woorden ‘Wat je ziet, is dat ...’, en dan volgt een opsomming en interpretatie van feiten.

Zo’n inleidende formulering vind ik niet prettig. Op dat moment zie ik namelijk nog niets, terwijl de expert daarentegen alles al heeft gezien. Ik kan niets anders doen dan het exposé van de ingewijde te volgen, als een blinde op de tast.

Ik stel voor om een bepaling in de Mediawet op te nemen waarin dit soort preludes verboden wordt. Toegestane alternatieven zouden kunnen zijn: ‘Wat ik constateer, is dat ...’, ‘Wat ik pas heb gelezen, is dat ...’ of ‘Wat ik van andere onderzoekers heb begrepen, is dat ...’ Of nog beter: laat het achterwege, want het voegt niets toe.

Seksueel overschrijdend

Frits Houtman - Berg en Dal

Ik signaleer sinds kort dat de term *seksueel grensoverschrijdend gedrag* wordt verkort tot *seksueel overschrijdend gedrag*. Ik weet niet precies hoe dat komt; mogelijk is de formule of zijn de samenstellende woorden daarvan op zichzelf te lang om bruikbaar te zijn. Opmerkelijk is dat juist wegvalt wát overschreden wordt, maar dat dit kennelijk niet als een omissie wordt ervaren.

Ik kom dit zelfs tegen in gerespecteerde media, niet alleen in gesproken tekst, zoals in actualiteitenprogramma’s van de NOS, maar ook in geschreven tekst, zoals opinieartikelen (van gastschrijvers?) in het *Nederlands Dagblad*.

D/t-teken

Petra de Nijs - Amsterdam

Ik heb een combinatie van een *d* en een *t* bedacht voor mensen die moeite hebben met het juiste gebruik van deze letters aan het eind van een werkwoord. Ik denk niet dat het ooit officieel ingevoerd zal worden, maar heel veel mensen zouden er wel bij gebaat zijn. Ik zie het nu dus maar als kunstproject.

‘Chinese makelaardij’

Martijn Wimmers - Rotterdam

Een paar weken geleden viel me op dat op de radio een aantal keren werd gesproken over een product van ‘Chinese makelaardij’. Ook op internet zijn producten van ‘Europese makelaardij’ te vinden. Mogelijk is dit de aanzet tot een wijziging van het begrip *makelij*.

Spraaktechnologen willen sprekende computers zó natuurlijk laten klinken dat je bijna geen verschil hoort met mensen. Nu zijn we ongeveer op dat punt beland. Missie geslaagd?

✍ Erica Renckens 🗣 Josje van Koppen

Pratende computers: beangstigend goed

“**H**et voortbestaan van Nederland staat op het spel.” Met deze dreigende woorden licht premier Rutte tijdens een officiële toespraak vanuit het Torentje zijn plannen voor de aanpak van de klimaatcrisis toe. “Het Nederlandse bedrijfsleven wordt met genereuze overheidssteun toekomstbestendig gemaakt. Wie toch de hakken in het zand zet, moet de deuren sluiten. Dit geldt ook voor bedrijven in de industrie en de landbouw.”

Behoorlijk schokkende en onverwachte woorden uit de mond van de Nederlandse neoliberale premier. Het filmpje van de toespraak is dan ook nep: hij heeft deze woorden nooit uitgesproken. We kijken naar een deepfake van het journalistieke platform *De Correspondent*, waarin met behulp van kunstmatige intelligentie beeld en geluid zijn gecreëerd. De audiovisuele versie van nepnieuws – nauwelijks van echt te onderscheiden.

Een belangrijk aspect van de deepfake is de stem; die moet onmiskenbaar klinken als die van de persoon die in het filmpje te zien is. “Tijdens zo’n monoloog komen we inmiddels heel dicht bij perfectie”, vertelt Max Louwerse, hoogleraar cognitieve psychologie en kunstmatige intelligentie aan Tilburg University. “Maar in een dialoog valt een computerstem al snel door de mand. Daar komt veel meer expressie

bij kijken. Verder kan een stem wel heel erg lijken op die van de echte spreker, maar als je direct gaat vergelijken met het origineel hoor je toch nog verschillen. Dat is nog een stap verder.”

Staccato en monotoon

Synthetische stemmen komen we niet alleen tegen in deepfakes, ze worden al sinds de jaren negentig gebruikt in allerlei dagelijkse toepassingen. Van het navigatiesysteem in de auto dat je de weg wijst naar je bestemming tot de omroepinstallatie op het station die je informeert over treinvertragingen en spoorwijzigingen. Van de software die teksten voorleest tot de spraakcomputer die mensen met communicatieproblemen helpt om zich verstaanbaar te maken.

Tot enkele jaren geleden klonken die door de computer gegenereerde stemmen nog staccato en monotoon. De spraak was in feite een reeks aan elkaar geplakte audiofragmenten, wat een hoorbaar onnatuurlijk resultaat gaf. Tegenwoordig gebruiken de zogenoemde text-to-speech-systemen (oftewel TTS-systemen) neurale netwerken. Deze techniek bootst na hoe onze hersenen informatie verwerken: het systeem herkent patronen in grote hoeveelheden data en voorspelt op basis daarvan wat er komt. Als die voorspelling niet blijkt te kloppen, stelt het systeem zijn

algoritmes bij, zodat het de volgende keer beter kan inschatten wat er komt. Het resultaat van deze neurale TTS-systemen is soms beangstigend goed.

Het neurale netwerk voor een synthetische stem is getraind met vele uren ingesproken teksten. Op basis daarvan herkent het zelf patronen en legt het relaties tussen woorden en klanken. Zo ontwikkelt het een eigen algoritme dat kan voorspellen hoe een woord wordt uitgesproken – ook als dat niet in het trainingsmateriaal voorkomt. Het algoritme bevat niet alleen het recept voor het stemgeluid, maar ook voor de uitspraak, intonatie en spreek-snelheid.

Binnen vijf seconden

Voor een synthetische stem die alleen is getraind met opnames van één specifieke persoon is zo’n veertig tot tachtig uur aan originele spraak nodig. Maar steeds meer bedrijven werken met een soort moedermodel dat is getraind op een groot aantal stemmen, waarna het algoritme alleen nog maar hoeft te worden gefinetuned met enkele zinnen van de doelstem. Zo werkt Google momenteel aan een neurale netwerk dat na een training met duizenden stemmen aan zo’n vijf seconden spraak al genoeg heeft om een stem en spreekstijl te imiteren.

“We kunnen de stemacteur voorlopig dus echt nog niet vervangen, gelukkig maar.”

Na de training leest het TTS-systeem vervolgens in drie stappen een tekst voor. Eerst zet een taalkundige module de geschreven tekst om in een representatie van de uitspraak. Zo klinkt in het woord *vader* de *a* als een lange *aa* en de *e* als een zogeheten stomme *e*. Daarna voorspelt een neurale akoestisch model welke akoestische kenmerken bij die uitspraak horen. Dit gaat om onder andere timbre, klemtoon, intonatie, adempauzes en spreesnelheid. Ten slotte gaan deze akoestische kenmerken door een neurale vocoder (een elektronische stemvormer), die ze vertaalt naar een geluidsgolf die wordt afgespeeld.

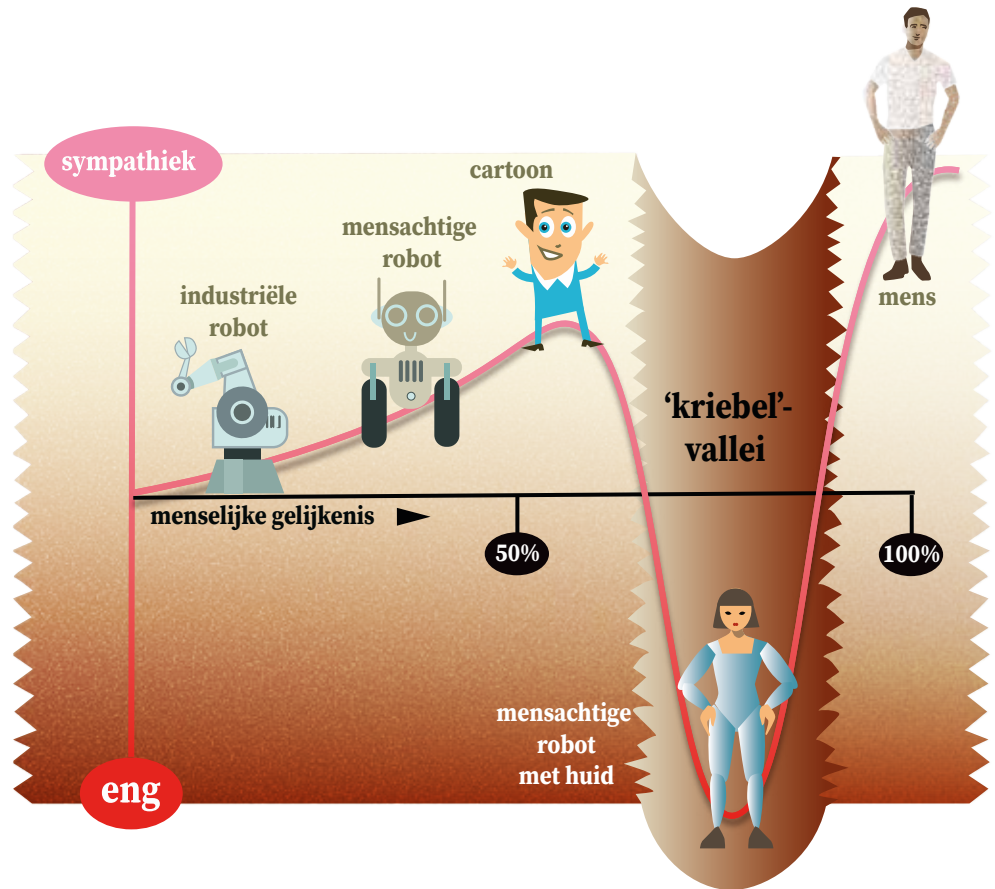
‘Het spijt me’

De computerstemmen die het bedrijf ReadSpeaker ontwikkelt voor met name voorleesfuncties, klinken dankzij deze methode behoorlijk natuurlijk, vertelt spraaktechnoloog Esther Klabbers. “Soms klinkt het nog wel wat saai en monotoon, dus we onderzoeken hoe we meer expressie in de stem kunnen brengen. Dat ligt zowel aan hoe goed het neurale netwerk informatie in zijn model kan verwerken, als aan het trainingsmateriaal. Als je vrolijke, enthousiaste spraak wilt genereren, moet die ook in je originele opnames zitten.”

Nu hoeven nieuwsberichten en zakelijke teksten doorgaans niet opgetogen te worden voorgelezen, maar steeds meer bedrijven gebruiken in hun klantcontact gesproken dialoogsystemen, waarbij de computer in gesprek gaat met de klant. Denk aan een robot-receptionist die de bezoekers de weg wijst naar hun afspraken of een geautomatiseerde telefonische klantenservice die vragen beantwoordt of bellers doorverbindt. Dan speelt expressie een belangrijke rol en dat is momenteel nog een struikelblok voor TTS-systemen.

Klabbers: “Een gesprek begin je eerder met een vriendelijke dan met een neutrale toon. En als een klant →

“Bedrijven zetten vaak een onzichtbare code in hun synthetische stemmen, zodat je altijd kunt aantonen dat deze nep zijn.”

komt met een klacht, wil je dat ‘Het spijt me’ uit de computer ook verontschuldigend klinkt. Dat soort zinnen moet je dan dus ook opnemen in je trainingsdata. Vervolgens moet je die verschillende sentimenten ook labelen, zodat het neurale netwerk het verschil ertussen kan maken.”

Emotie in de stem

Ook Cerence, een bedrijf gespecialiseerd in virtuele assistenten voor in auto's, werkt aan een natuurlijke spontane uitspraak. Deze assistenten wijzen niet alleen de weg, maar lezen bijvoorbeeld ook nieuws of ontvangen mails voor en maken notities. “We zorgen voor veel variatie in de trainingsdata: vragen, uitroepen, korte zinnen, lange zinnen”, vertelt onderzoeksteamleider Jürgen Van de Walle. “Veel van die variatie zie je terug in de interpunctie, met vraagtekens, komma's en dubbele punten. Zo leert het systeem vanzelf al de juiste intonatie.”

Hoe weet het systeem dan vervolgens met welke emotie een zin uitgesproken moet worden? Van de

Walle: “De toon zit al in de trainingsdata en dus ook in het neurale model. Voor sommige stemmen nemen we spraak bovendien in verschillende stijlen of emoties op. Een ander soort netwerk kan dan bepalen welke stijl of emotie gepast is om te gebruiken in de synthetische spraak.”

‘Kriebel’-vallei

Hoewel voor beide bedrijven het doel is hun synthetische stemmen zo echt mogelijk te laten klinken, heeft Louwerse daar toch zijn bedenkingen bij. “Vlak vóór de perfecte natuurlijkheid vinden mensen het juist eng; dat is het zogenoemde uncanny-valley-effect”, legt hij uit. “Vergelijk het met een robot: hoe menselijker die is, hoe meer je gaat letten op de details en hoe sneller je er de kriebels van krijgt als die niet helemaal kloppen. Tot de robot niet meer van echt te onderscheiden is; dan accepteren we hem weer. Een student van mij heeft dit effect onderzocht voor computerstemmen. Vlak voordat de computerstem helemaal natuurlijk was, vonden mensen het moeilijker

om aan te geven of de stem van een mens was of niet. Die langere reactietijd wijst er voorzichtig op dat het uncanny-valley-effect ook geldt voor synthetische stemmen. Als bedrijf zou ik daarom vóór die vallei blijven, als wetenschapper wil ik 'm juist oversteken en die perfectie proberen te bereiken.”

Als je een synthetische stem een-op-een gaat vergelijken met het origineel, hoor je nog altijd kleine verschillen. En zeker in dialoogsystemen blijft de natuurlijkheid van de sprekende computer steken vóór de ‘kriebel’-vallei. Klabbers: “Het menselijk spraaksignaal kent zoveel nuances, die zijn nog altijd moeilijk om in een systeem te verwerken. Dat blijkt ook wel uit het feit dat gameontwikkelaars onze software wel gebruiken om te kijken hoe hun teksten klinken in het spel, maar uiteindelijk de teksten toch laten inspreken door een professionele stemacteur. In die teksten zitten heel veel verschillende emoties ... We kunnen de stemacteur voorlopig dus echt nog niet vervangen, gelukkig maar.”

Slechte bedoelingen

Maar zoals de deepfake van Rutte laat zien, kan een computerstem inmiddels behoorlijk realistisch uitpakken. Daarin schuilt ook een gevaar, erkent Van de Walle. “Je kunt de stem van Biden of Poetin van alles laten zeggen. Ik geloof dat er ook al mensen zijn opgelicht doordat anderen met een gekloonde stem naar de bank belden. Daarom zetten bedrijven vaak een onzichtbare code in hun synthetische stemmen, zodat je altijd kunt aantonen dat deze nep zijn.”

Lang niet elke producent zal van dit morele besef doordrongen zijn. “Er zullen altijd mensen zijn die zo’n techniek op een slechte manier willen gebruiken; dat is nauwelijks te voorkomen”, beaamt ook de Tilburgse hoogleraar Louwerse. “Gelukkig weten de meeste mensen dat inmiddels en vertrouwen we niet meer zomaar alles wat we zien en horen. Ethische en juridische kwesties zijn zeker belangrijk bij deze techniek, maar ze mogen denk ik de ontwikkeling niet overschaduwen of belemmeren. Natuurlijk mag je iemand niet ongevraagd imiteren, maar er zijn ook tal van nuttige toepassingen waarvoor je deze techniek juist wél wilt doorontwikkelen, zoals in het onderwijs of in de gezondheidszorg. Of al was het maar om systemen te kunnen maken die imitaties van echt kunnen onderscheiden. Als anderen de techniek wél met slechte bedoelingen gebruiken, kun je de methode maar beter begrijpen, zodat je haar kunt herkennen.”

En de computer zal daarbij een onmisbaar gereedschap blijken, aldus Van de Walle. “Zelfs als wij een gekloonde stem niet meer als dusdanig herkennen, zal een computer direct doorhebben dat hij nep is, ook zonder zo’n onzichtbare code. Een synthetische stem is namelijk eigenlijk te perfect, te regelmatig. In natuurlijke spraak zit veel meer variatie, je spreekt een zin nooit twee keer op precies dezelfde manier uit. Zelfs als je die variatie in je systeem inbouwt, is het resultaat nog ergens onnatuurlijk. In de perfectie toont zich dus altijd weer de machine.” ←

Permentier

Beu

Lang moet ik niet nadenken als u mij vraagt of er ook lelijke woorden bestaan. Ik denk dan aan *beu*. ‘Ik ben het beu’: dat klinkt als een natte dweil die je op een stenen vloer laat vallen, en het is even inspirerend. Het kan geen toeval zijn dat *beu* een van de zeldzame woorden is die eindigen op *eu*, op de *reu* en de *keu* en nog een handvol andere na, die dat overigens wel *sneu* vinden. Ook de betekenis is geen feest. Je wil niet achter elk hoekje iemand tegenkomen die zegt dat hij dit of dat *beu* is. Als ik al iets *beu* ben, zijn het wel mensen die iets *beu* zijn.

In de zeventiende eeuw zei je ‘*beu*’ als het om eten ging. Je at je *beu* aan spruitjes, bijvoorbeeld, en dan werden die spruitjes zelf ook *beu*. Maar de verdere oorsprong is in nevelen gehuld. Er bestaat geen geschreven *beu* van voor het jaar 1600. Waren de mensen voor die tijd nooit iets *beu*?

Beu is vandaag de dag een bijvoeglijk naamwoord, maar het kan zijn carrière begonnen zijn als een los kreetje, een tussenwerpsel zoals *bah* en *boh*. Er bestond overigens in de veertiende eeuw al een woordje *boy*, dat toen al wees op een slecht humeur: ‘Het hevet mi boy’ (‘ik ben ontstemd’) zei je baas als je te lang aan de koffiehoeke stond te kletsen. En de uitdrukking *hem boy maken* betekende ‘zich boos maken’.

Waar *beu* ook goed voor is, is om het geluid van koeien weer te geven in stripverhalen. En dan nog. Ik woon op het platteland en sommige van mijn buurvrouwen zijn koeien. De hele zomer staan die op een dieet van gras, maar ik heb ze nog nooit ‘*beuend*’ horen klagen.

Ze zeggen dan liever ‘mmmoeeoeohhh!’

Ludo Permentier

De Oekraïense graanschuur

✍ Nicoline van der Sijs 🗣 Frank Dam

De oorlog in Oekraïne brengt, zo melden de kranten, ook de wereldvoedselvoorziening in gevaar, omdat Oekraïne ‘de graanschuur van Europa’ is. Waar komt de omschrijving *graanschuur van Europa* eigenlijk vandaan? En waarom heet Oekraïne zo?

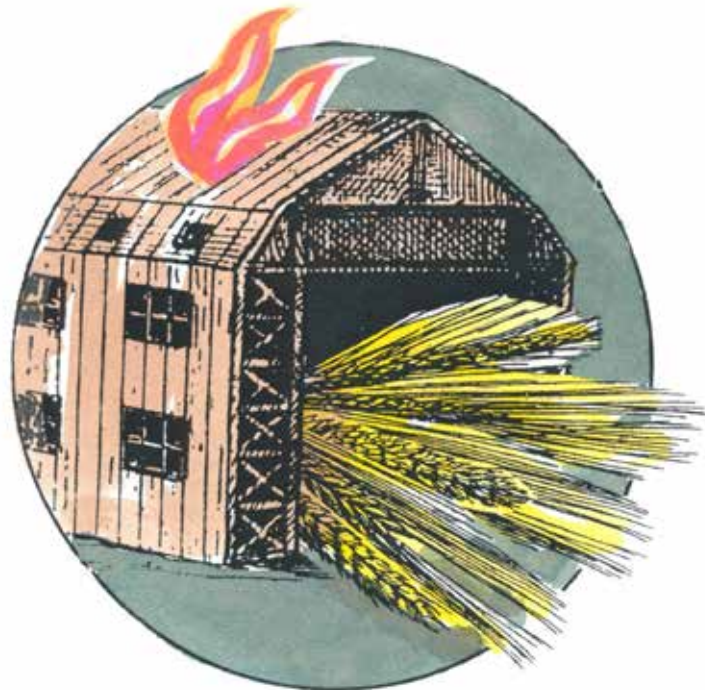
Sicilië

Het metaforische gebruik van *graanschuur* voor een graanproducerend gewest is al heel oud en volgens de Romeinse schrijver Cicero afkomstig van Cato de Oudere uit de derde eeuw voor Christus. Cato had het niet over Oekraïne maar over Sicilië. Die Romeinse provincie noemde hij de ‘voedster van het Romeinse volk’ (“nutrix plebis Romanae”) en de ‘graanschuur van onze Republiek’ (“cella penaria reipublicae nostrae”). Op Sicilië werd op de rijke, vulkanische bodem tarwe verbouwd die een belangrijke voedselbron voor de burgers van Rome vormde.

Na Sicilië kregen allerlei andere vruchtbare gewesten de bijnaam *graanschuur*. De uitdrukking komt op in de negentiende eeuw; dan wordt het Venezolaanse schiereiland Paraguaná ‘de graanschuur van Curaçao’ genoemd (1842), en Ierland ‘de graanschuur van Engeland’ (1846). Eind negentiende eeuw werd Oekraïne ‘de graanschuur van Rusland’ en later klom het op tot ‘de graanschuur van Europa’. Net als Sicilië dankt het zijn faam als graanschuur aan de bodem: het land bestaat voor ongeveer een kwart uit zogenoemde zwarte aarde (in het Oekraïens: *tsjornozem*), met een hoog percentage humus.

Rijstkom en slakom

In de twintigste eeuw werd de metaforische uitdrukking verbreed naar andere regio’s en aangepast aan de lokale voedselproductie. Zo worden allerlei gebieden in zuidoostelijk Azië ‘de rijstkom van Azië’ genoemd. Die uitdrukking is in Nederland vanaf ongeveer 1970 bekend, maar in het Engels al vanaf 1940. En in de VS wordt Californië al

sinds zeker 1980 ‘the salad bowl of the nation’ of ‘America’s salad bowl’ genoemd, dus ‘de slakom van Amerika’. Die naam verwijst vooral naar de Salinas Valley, waar op grote schaal sla, aardbeien, tomaten, spinazie, broccoli, bloemkool, wijndruiven, artisjok en selderij worden verbouwd.

Ondertussen blijkt het enorme belang van de Oekraïense graanschuur voor de hele wereld alleen al uit de frequentie van de berichtgeving erover: uit de historische kranten blijkt dat het metaforische *graanschuur van Europa* of *graanschuur van de wereld* in twee eerdere perioden relatief vaak voorkwam, namelijk in het crisisjaar 1933 en tijdens de Tweede Wereldoorlog. Maar het aantal vermeldingen uit die tijd verbleekt ten opzichte van de vermeldingen sinds eind februari van dit jaar. Het is voor Oekraïne en de rest van de wereld te hopen dat de graanschuur weer snel en in vredige omstandigheden kan worden gevuld, en krantenberichten over de Oekraïense graanschuur overbodig worden. ←

Broodmand

De metaforische uitdrukking *graanschuur van Europa* komt ook in andere talen voor, vergelijk het Engelse *the breadbasket of Europe*, het Duitse *die Kornkammer Europas* en het Franse *le grenier de l'Europe*. Niet alle journalisten blijken op de hoogte te zijn van de vaste en al oude verbinding met *graanschuur*. Dat blijkt uit het feit dat Oekraïne tegenwoordig in kranten geregeld ‘de broodmand van Europa’ wordt genoemd – hier heeft de journalist het Engelse *the breadbasket of Europe* wat al te letterlijk vertaald.

Taal aan de wandel

Hempje en zijn p

In de standaardtaal is een klein hemd een ‘hemdje’, maar in het gesproken Nederlands hoor je vaak ‘hempje’. Op het eerste oog is dat een vreemde vorm: je zou hier alleen maar ‘hemdje’ verwachten. Waar komt die *p* vandaan? Daarvoor gaan we terug in de tijd.

Hoe heet u?

Veel familienamen in de Lage Landen hebben een eeuwenoude geschiedenis.
Waar komen onze achternamen vandaan?

✍ Fieke Van der Gucht

Trudger en Gerhild

Ooit alleen een voornaam

Familienamen, daar gaat het in deze nieuwe rubriek over. Maar die achternamen zijn er niet altijd geweest. Dat was ook niet nodig. In het vijfde-eeuwse, dunbevolkte gebied dat later België en Nederland zou gaan heten, hadden de Germanen aan één naam genoeg om zich te onderscheiden van hun dorpsgenoten: Hildebrant of Gertrud bijvoorbeeld. Die naam zouden we nu een ‘voornaam’ noemen. En hoewel we graag geloven dat ouders de voornamen van hun kinderen ‘vrij kiezen’, blijkt die keuze toch onderhevig aan bepaalde tradities en trends. En dat was bij de Germanen niet anders.

André Hazes sr. en jr.

Ook al was er van familienamen dus nog geen sprake, toch gaven Germaanse ouders graag al een teken van verwantschap mee in de naam van hun kind. De hogere klassen vernoemden kinderen vooral naar zichzelf. In het jaar 867 droeg vader Liudricus zijn naam in zijn geheel over op zijn zoon Liudricus. Die ‘volle vernoeming’ is als motief in de voornaamgeving eeuwen later overigens nog steeds een traditie – denk maar aan André Hazes sr. en jr.

In lagere klassen was de ‘combinerende vernoeming’ dan weer gebruikelijk. Hildebrant, samengesteld uit *hild* (‘strijd’) en *brand* (‘vlammend zwaard’), en Gertrud, uit *ger* (‘speer’) en *drude* (‘tovenares’), noemden hun zonen bijvoorbeeld Gerbrant, Trudbrant, Hildger, Brantger of Trudger, en hun dochters Hiltrud, Brantrud, Gerhild of Trudhild.

Zulke betekeniscombinaties waren aanvankelijk waarschijnlijk bedoeld als een soort van ‘wensnaam’. Baldram, een combinatie van *bald* (‘dapper, moedig’) en *ram* (‘raaf’), betekende dan ‘hij met de eigenschappen van een dappere raaf’ – een raaf was de heilige vogel van de Germaanse oppergod Wodan. Vanaf de zevende à achtste eeuw lijken ouders niet langer af te gaan op de betekenis. Dan beginnen er namen voor te komen als Fredegonde – die tamelijk absurd is als je weet dat daarin de tegengestelde woorden *frithu* (‘vrede’) en *gund* (‘oorlog’) met elkaar gecombineerd worden.

Franko en Saksia

In de achtste eeuw was een andere, minder voorkomende mode die van de eendelige namen. Een optie voor een zoon was dan bijvoorbeeld Franko,

‘iemand van het Germaanse volk der Franken’; voor een dochter Saksia, ‘iemand van het Germaanse volk der Saksen’, nu vaker bekend als Saskia. Ook kortten ouders die lange, samengestelde namen steeds vaker in als lieflijk klinkende koosnaampjes voor kinderen: Reginbert werd Bert en van Adelheid werd het tweede deel geschrapt, waarna er de vrouwelijke uitgang *-a* aan werd toegevoegd: welkom Adela!

In de loop van de tiende eeuw boeide het ouders steeds minder om woorden speels te combineren tot telkens weer nieuwe voornamen. Toen een bloeiend stedelijk netwerk ontstond waar steeds meer mensen gingen wonen, droegen steeds meer mensen dezelfde naam. Dorpeling Robrecht uit het vijfde-eeuwse gehucht Hrôthifrithingas, nu het Oost-Brabantse Roeferdingen, was wellicht een unieke naamdrager. Stedeling Boudewijn uit het twaalfde-eeuwse graafschap Vlaanderen daarentegen had al een heleboel naamgenoten. En zo ontstond de behoefte aan een tweeknamensysteem: naast de voornaam kwam er ook een toenaam. Daarmee werd het mogelijk om de ene Boudewijn van de andere te onderscheiden. ←

Eerder dit jaar vertelde iemand in een krant over haar riantе inkomen en merkte daarbij op: “Ik leef op grote voet.” Wat wil dat eigenlijk zeggen?

Op grote voet leven

Als je *op grote voet leeft*, geef je veel geld uit. Je leeft dus zeer royaal of zelfs té royaal: je smijt met geld. Soms is ‘Jij leeft op grote voet, zie ik’ een grapje: dan bedoelt iemand dat hij of zij vindt dat je grote voeten hebt of dat je opvallend stoere schoenen aan hebt.

Den besten voet

De uitdrukking *op grote voet leven* is ontstaan doordat het lichaamsdeel *voet* al vele eeuwen geleden figuurlijk in gebruik kwam als ‘basis, steunpunt’ (denk aan een voet van een berg en de voet van een wijnglas). Hieruit kwam een andere figuurlijke betekenis voort: ‘wijze van handelen, manier’. In 1655 schreef Jacob Cats: “sy kiest den besten voet, die goeden dingen spreekt, maer noch al beter doet” (‘de vrouw die goede dingen zegt, maar nog betere dingen doet, kiest de beste handelwijze’). Er ontstonden meer uitdrukkingen met *voet* in de figuurlijke betekenis ‘manier, wijze’, zoals *op grote voet leven*, maar ook: *op goede voet staan*, *op vertrouwelijke voet met elkaar omgaan*, *op de oude voet doorgaan* en *op dezelfde voet doorgaan*.

Er is ook nog een andere verklaring van *op grote voet leven* die je geregeld hoort. Deze verklaring verwijst naar de mode in de veertiende en vijftiende eeuw, waarbij adellijke heren lange (punt)schoenen droegen. Deze schoenen werden ‘tootschoenen’, ‘tuitschoenen’ of ‘snavelschoenen’ genoemd. Die puntschoenen kwamen waarschijnlijk in de mode nadat kruisvaarders ze hadden gezien in het Midden-Oosten. De Fransen noemden ze ‘soulіers à la poulaine’ (‘schoenen op z’n Pools’), omdat ze dachten dat ze een Poolse uitvinding waren.

Statussymbool

Puntschoenen waren te onhandig voor ‘gewone’ mensen, die hard moesten werken en veel moesten lopen. Ze waren alleen weggelegd voor mensen die geen zware lichamelijke arbeid hoefden te verrichten, rijke mensen dus. Daardoor werden ze een statussymbool. Aan de lengte van de punt

kon je zien hoe hooggeplaatst en dus ook hoe rijk de drager van de schoen was: hoe langer, hoe rijker. Er zouden zelfs speciale richtlijnen hebben bestaan voor de lengte van de punt. Bijvoorbeeld: de adel mocht een punt van twee voetlengtes dragen, maar kooplieden moesten het houden bij een punt van één voetlengte. Waarschijnlijk is er van deze richtlijnen in de praktijk overigens weinig terechtgekomen.

Niet-opzienbarend

Sommige rijkaards zouden zúlke lange puntschoenen hebben gedragen dat de punt op kniehoogte moest worden vastgemaakt aan hun been om nog een beetje te kunnen lopen. Uit deze puntschoenenmode zou dan de uitdrukking *op grote voet leven* zijn voortgekomen: rijke mensen droegen de langste puntschoenen en zo kreeg *op grote voet leven* de betekenis ‘rijk zijn, een luxeleven leiden’.

Het is een veel mooier verhaal dan de eerstgenoemde verklaring, die uiteindelijk neerkomt op: *op die voet kreeg nu eenmaal de figuurlijke betekenis ‘op deze wijze, zo’* en later kwam daar het bijvoeglijk naamwoord *groot* bij. Toch is deze niet-opzienbarende verklaring volgens alle spreekwoordenboeken de echte oorsprong van *op grote voet leven*. ←

“Small talk” Moet dat nou, dat Engels? Dit is wel **ONZE TAAL**! **W**e, hier maak je som-
mige mensen **HEEL** **ERG** **VERDRIETIG** mee.

Weinig dingen zijn zo akelig als het tegenkomen van een vage bekende. Probeer vlot babbelen zo snel mogelijk de uitgang te bereiken. HIER starten.

Dat mag je óók (al niet meer) zeggen!

Welke woorden kunnen? En welke juist niet?

In *Dat mag je óók (al niet meer) zeggen* inventariseert taalkundige Vivien Waszink wat er allemaal gebeurt op het gebied van schurende taal, genderinclusief woordgebruik en het weergeven van diversiteit. Welke gevoeligheden zijn er, en hoe gaan we daarmee om? Kun je de samenleving sturen door de taal te veranderen?

Ledenprijs:

€ 12,49

Prijs voor niet-leden:

€ 14,99

Het boek is te bestellen op www.onzetaalwebwinkel.nl

Grammatica

*‘Nu ga ik de heilige
Hieronymus aanpakken’,
las het in een enthousiaste brief.*

Met bijna elke zin is wel iets - neem de zin hierboven nu bijvoorbeeld. Hoe ga je zo'n zin te lijf?

Peter-Arno Coppen

Soms vang ik van de taaladviseurs van Onze Taal de kruimels op – die voor de taalbeschouwer soms best nog wel smakelijk zijn. Zo was er de zin hierboven, die voorkwam in een Erasmusbiografie van Sandra Langereis.

De taaladviseurs herkenden dat ‘las het’ als een duidelijk geval van een anglicisme, omdat het deed denken aan ‘it read’. Je kunt *lezen* in het Nederlands niet onpersoonlijk gebruiken, was het oordeel.

Als taalbeschouwer kun je dan toch nog wel even aan het peuteren slaan. Als zoiets in een verwante taal als het Engels kan, waarom is het dan nooit spontaan in het Nederlands ontstaan? Hoe zit dat eigenlijk in elkaar?

De geoefende taalkundige zal in dat ‘las het’ een zogeheten ‘citaatuitluiders’ herkennen. Na een letterlijk citaat kun je een stukje zin toevoegen dat begint met het woordje *zo* (al kun je dat ook weglaten), dan een ‘zeggen-werkwoord’ (zoals *zeggen, spreken, brommen, zeuren, schreeuwen*), en dan een onderwerp:

... (zo) zei ze
... (zo) sprak de minister

Wat ook kan, is dezelfde constructie, maar dan met een ‘geluid-werkwoord’ (zoals *klinken, galmen, donderen*) en een loos onderwerp *het*:

... (zo) klonk het
... (zo) galmde het (door de straten)

Beide mogelijkheden staan voor een concreet geluid. Abstracter wordt het als je iets zegt als:

... (zo) bleek (het)
... (zo) heette het

Dat gaat dan over iets wat je ergens uit kunt opmaken. ‘Zo las het’ sluit aan bij die laatste optie. Het komt nauwelijks voor in het Nederlands. Je vindt een enkele keer ‘zo leest het in het verslag’, maar ‘zo is te lezen’ is veel gebruikelijker.

Blijkbaar mogen wij dat lekker korte ‘las het’ alleen maar niet gebruiken omdat Engelstaligen dit eerder bedacht hebben. Jammer eigenlijk, want het zou best handig zijn. ←

De boekjes van Meester Mark zijn grappig, maar waarom eigenlijk?
En wat kunnen we met die foutjes als we eenmaal uitgelachen zijn?

✍ Frank Jansen

Wat we kunnen leren van Meester Mark

In de vorige eeuw kreeg Onze Taal weleens post van onderwijzers die een verzameling aangelegd hadden van onbeholpen geformuleerde briefjes en zinnen die ze in hun werk tegenkwamen. Inmiddels is het genre ‘grappige foutjes uit het klaslokaal’ definitief doorgebroken dankzij de sociale media – en dan vooral via het Instagram-account van Meester Mark.

Daar verzamelt Mark van der Werf, die zelf twee jaar basisschoolleerkracht was, foutjes die door leerlingen worden gemaakt. Het account heeft 375.000 volgers, en ook de boekjes die inmiddels zijn verschenen, vinden grif aftrek.

Afschijt

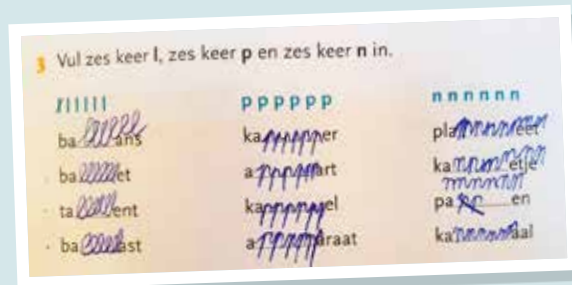
Meester Mark smult van spelfouten, vooral als ze tot vieze woorden leiden, zoals de “afschijsbrief” die een kind aan haar juf schrijft, de “tietel” boven een verhaal, of de wens “veel sukseks met je baby”, maar hij is mild tegenover de taalzondaartjes. Verschrijvingen zijn vooral grappig, vindt hij. En hij verdedigt de kinderen als hij het niet eens is met de correctie van de leerkracht.

Wat mij vooral fascineerde bij het doorbladeren van al die boekjes, waren de verkeerd begrepen lesopdrachten. Allereerst zitten daar leuke woordspelingen bij, zoals “Waar kijk je het meest naar uit dit schooljaar?” Antwoord: “Uit het schoolraam”. En “Wie moet je bellen als een kind uit het raam valt?” Antwoord: “De kinderopvang”. Maar daarnaast geven ze aanleiding tot interessante inzichten.

*De vraag is natuurlijk:
schiet de leerling hier tekort
of de vragenmaker?*

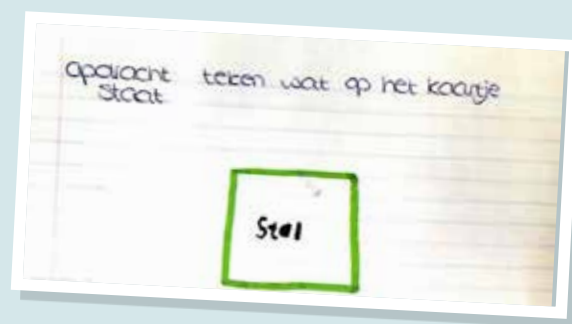
Puzzelelement

De ingevulde schoolopdrachten zeggen veel over de misverstanden die kunnen ontstaan. Of over het kat-en-muisspel tussen de vragenmaker en het kind. Neem nu dit voorbeeld: een spellingoefening die de schrijver voor ons als lezer net wat boeiender heeft gemaakt door er een puzzelelement aan toe te voegen.

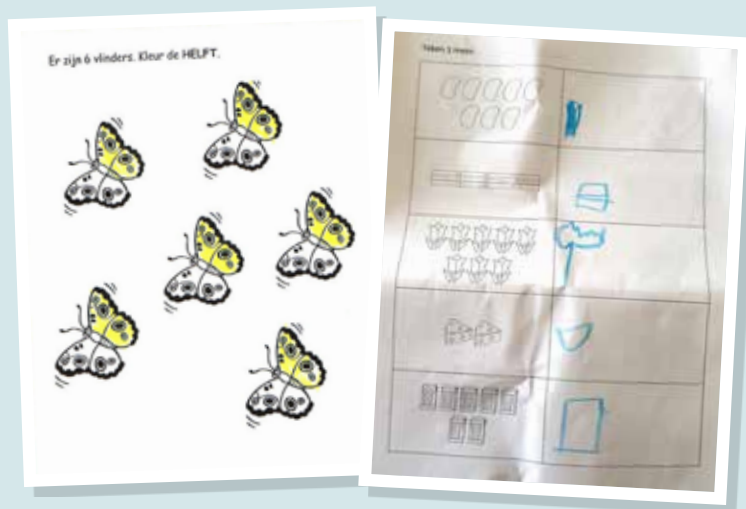
Uit: Meester Mark, de grappigste taalfoutjes uit de klas, Uitgeverij Ploegsma (2021)

Kennelijk nemen leerlingen de opdracht soms zo letterlijk mogelijk. Nog zo’n voorbeeld:

Uit: Meester Mark rekt het goed: de leukste kinderlogica, Uitgeverij Scriptum (2017)

De leerling heeft in het stalvoorbeeld het opdrachtkaartje precies nagetekend, inclusief het woord *Stal*. De vraag die opdoemt, is natuurlijk: schiet de leerling hier tekort of de vragenmaker? Zou de leerling ook dit plaatje hebben gemaakt als de opdracht had geluid: “Maak een tekening van een stal”? En iets vergelijkbaars kun je je afvragen bij de volgende opdrachten, waarin de groep en delen uit die groep door elkaar worden gehaald.

Uit: Een dikke tien van Meester Mark: de mooiste kinderlogica, Uitgeverij Scriptum (2018)

Uit: Meester Mark, de grappigste taalfoutjes uit de klas, Uitgeverij Ploegsma (2021)

Wie heeft er geen begrip voor de leerling die de halve vlinders inkleurt en enkele tulpen bijtekent?

Zuinig

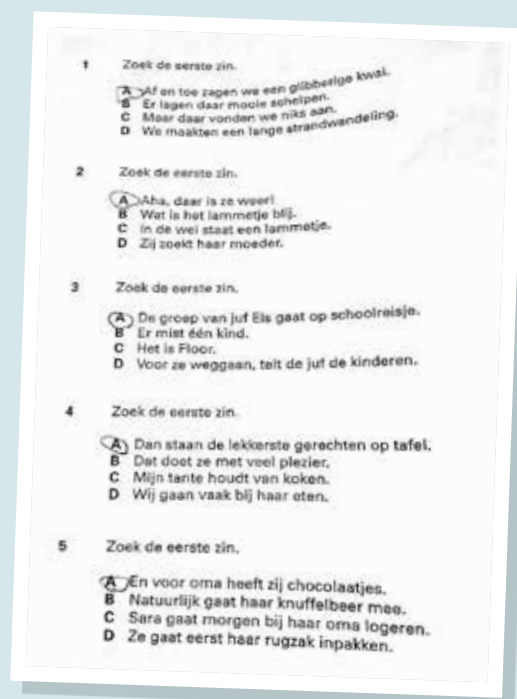
De onbegrepen opdrachten laten telkens zien dat leerlingen zuinig zijn met de leestijd die ze voor een opdracht over hebben. Bij verhalende opdrachten kijken ze liever alleen naar de directe context van de stippeltjes waarop ze iets moeten invullen dan naar de totale opdracht:

Uit: Meester Mark rekent het goed: de leukste kinderlogica, Uitgeverij Scriptum (2017)

Dat antwoord “heel” past heel goed bij het plaatje en de aan te vullen tekst, maar sluit niet aan bij de eisen die aan het begin van de opdracht geformuleerd werden.

Leerlingen vragen zich ook niet snel af wat de achterliggende gedachte is van een specifieke opdracht:

Uit: Meester Mark rekent het goed: de leukste kinderlogica, Uitgeverij Scriptum (2017)

In plaats daarvan interpreteren ze de tekst van de opdracht, in dit geval “zoek de eerste zin”, zo algemeen mogelijk.

Woord of ding?

Andere verwarring ontstaat doordat leerlingen niet altijd weten of het gaat over het wóórd of hetgeen waarnaar het woord verwijst. Soms is een paard ‘een dier met een staart’, en de andere keer eindigt *paard* ‘op een d’. Als het woord bedoeld wordt, is er een handige conventie: dan maken schrijvers vaak gebruik van een cursivering (zoals in de zin hiervoor), maar schoolboekenschrijvers doen dat niet altijd:

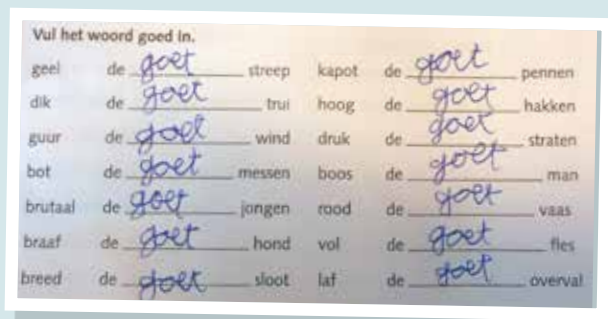
Uit: Meester Mark, de grappigste taalfoutjes uit de klas, Uitgeverij Ploegsma (2021)

En zo is het begrijpelijk dat er een rondje om het plátje kar verschijnt, en niet om het woord dat daaronder staat.

Het geeft wel te denken dat de absurde antwoorden niet in tegenspraak zijn met de formulering van de opdrachten.

Het omgekeerde gebeurt ook: dan denkt de leerling ten onrechte dat het woord is bedoeld:

Uit: Meester Mark, de grappigste taalfoutjes uit de klas, Uitgeverij Ploegsma (2021)

Grapjas

Er zijn nog wel een paar andere redenen waarom opdrachten mislukken, maar het voorgaande geeft hopelijk enig idee van wat er aan de hand is. Goedmoedig als hij is, geeft Meester Mark als verklaring dat het alle leerlingen weleens kan overkomen dat ze even niet opletten als de juf of meester de oefening uitlegt. Natuurlijk heeft hij gelijk. Maar het geeft wel te denken dat de absurde antwoorden niet in tegenspraak zijn met de formulering van de opdrachten. Een enkele grapjas zal de opdracht misschien expres verkeerd interpreteren. Maar nog vaker zien leerlingen zelf de absurditeit van hun antwoorden niet in – en dat geeft te denken.

De laatste jaren doe ik vrijwilligerswerk op een basisschool, en uit gesprekjes die ik heb gevoerd met de leerlingen, leid ik af dat ze de stippeltjes in schriftelijke opdrachten beschouwen als een plaats waar ze zo snel mogelijk 'iets' moeten invullen, om dan meteen door te gaan naar de volgende stippeltjes.

Dat is jammer, maar nog jammerder vind ik het dat je uit Meester Marks boeken niet kunt afleiden of juffen en meesters de vermakelijke antwoorden

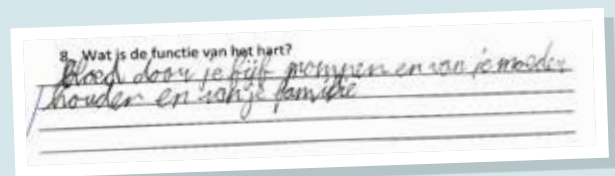
aangrijpen om wat dieper op de opdracht in te gaan. Dat kan heel goed, bijvoorbeeld bij de volgende woordenschatoefening:

Uit: Een dikke tien van Meester Mark: de mooiste kinderlogica, Uitgeverij Scriptum (2018)

De juf corrigeert door het woord *gereedschap* toe te voegen – duidelijk het gewenste antwoord. Maar had de opdracht daar dan niet beter naartoe gestuurd kunnen worden? Bijvoorbeeld met de vraag: 'Ken je een woord voor alle dingen die je gebruikt om van planken een kistje te maken?'

Of neem nu deze opdracht:

Uit: Meester Mark rekent het goed: de leukste kinderlogica, Uitgeverij Scriptum (2017)

Waarom heeft dit antwoord iets komisch? Komt dat misschien doordat het hier om twee verschillende betekenissen van *hart* gaat: een letterlijke en een figuurlijke betekenis? En wat is dan de relatie? Als de leerkracht dat zou bespreken in de klas, dan snappen en passant de leerlingen waarom 'foute' antwoorden meestal interessanter zijn dan goede. ←

Meester Mark is op Instagram te volgen: @meester_mark. De voorbeelden komen uit de boekjes *Meester Mark rekent het goed* (2017), *Een dikke tien van Meester Mark* (2018) en *Meester Mark, de grappigste taalfoutjes uit de klas* (2021).

Vinetaduin

✎ Riemer Reinsma 📍 Cocondo

Groot nieuws in kleine kring: een bunker in het natuurgebied Vinetaduin, in Hoek van Holland, is omgebouwd tot een vakantieverblijf. Interessant proces, maar laten wij ons nu even beperken tot de vraag: hoe komt dit oer-Hollandse duingebied aan zo'n exotische naam?

Mythische havenstad

Toen de Duitse bezetters hun Atlantikwall aanlegden in de Tweede Wereldoorlog, konden zij in Hoek van Holland gebruikmaken van kazematten die er al stonden: dat zijn gesloten ruimtes, die ingericht waren voor wapens. Het gebied heette toen nog Spanjaardsduin. Maar nadat de Duitsers in het Spanjaardsuin 'Batterie Vineta' hadden opgericht, werd het gebied in de volksmond omgedoopt tot 'Vinetaduin'. Het gebeurde wel vaker dat de Duitse soldaten plekken in Nederland vernoemden naar dingen die ze uit hun Heimat kenden, bijvoorbeeld een stad – of in dit geval: een denkbeeldige stad. Vineta was

volgens de overlevering een havenstad die ooit aan de Oostzee zou hebben gelegen, in de buurt van het eiland Rügen. Vineta, zo wilde de legende, was door de zee verzwolgen omdat de inwoners zich hadden misdragen. De mythe is omstreeks 965 voor het eerst beschreven door de Spaans-Joodse slavenhandelaar Abraham ben Jakob.

Nils Holgersson

Archeologen betwijfelen niet of Vineta heeft bestaan, wel dat er in deze streek letterlijk een overstroming heeft plaatsgevonden. Waarschijnlijk moet dat eerder figuurlijk worden gelezen: de oorspronkelijke Slavische bevolking moest daar in de vroege Middeleeuwen het onderspit delven tegen de Germaanse nieuwkomers.

Een oude Duitse term voor de Slaven was Wenden, die op hun beurt geassocieerd werden met de Veneti, een stam die vermeld werd door geografen uit de Oudheid.

Vineta kreeg intussen internationale bekendheid. Zo komt er een Zweedse stad Vineta voor in *Nils Holgerssons reizen* van Selma Lagerlöf (1906). ←

De Vriendt

Sam De Vriendt vertelt over de oorsprong van een woord, met gegarandeerd een al dan niet fictieve grond van waarheid.

Hamer

Hamers hebben niet altijd bestaan. Dat was in het bijzonder vervelend voor timmerlui. Zij sloegen de spijkers destijds met hun voorhoofd in het hout. De uitdrukking *spijkers met koppen slaan* is daarvan nog een overblijfsel.

Tot op een dag iemands hoofd afbrak. De man in kwestie miste zijn doelspijker en stootte zijn voorhoofd zó hard tegen de onderrand van een balk dat zijn kale kop achteruitplooide, afbrak en weggrolde. Moest hij z'n hoofd er maar bij houden, zei de volksmond later.

Het hoofd bleef liggen en men liet een nieuwe vakman komen. Die zag zijn kans om dubbel zoveel te verdienen, door niet enkel met zijn eigen voorhoofd, maar tegelijk ook met dat van zijn ex-collega te timmeren.

Hij stak een korte stok in het afgebroken hoofd en noemde het nieuwe werktuig 'Hamer'. Als eerbetoon aan de vorige eigenaar van het hoofd; die heette zo. Hamer was toen een heel gewone voornaam. Later werden hamers ook van andere materialen gemaakt en bijgevolg niet langer met een hoofdletter geschreven. ←

Taalloket

‘De groep studenten die daar, heb ik nog niet eerder gezien’: wat is juist, zit of zitten?

Het kan allebei. De bijzin ‘die daar zit/zitten’ kan zowel op het enkelvoudige woord *groep* aansluiten als op het meervoudige *studenten*. In het eerste geval beschrijf je dat de groep als geheel ergens zit; in het tweede geval verwijst je naar studenten die ergens zitten, en die samen een groep vormen. In de praktijk komt dat vaak op hetzelfde neer.

Wel is het enkelvoud in zulke zinnen het gewoonst. Ook onze volgers op LinkedIn spreken een voorkeur uit voor ‘de groep studenten die daar zit’, omdat het vooral lijkt te gaan om een groep die als geheel bij elkaar zit. In een zin als de volgende speelt dat minder, schrijft een van hen: ‘Ik sprak met een groep studenten die eerst niet wilden gaan stemmen, maar dat toch hebben gedaan.’ Het gaat dan eerder om de individuele studenten.

Soms kan ook het betrekkelijk voornaamwoord twee vormen aannemen, zoals in ‘het dozijn eieren dat/die kapot was/waren gegaan’. Ook dan is het enkelvoud – met *dat* en *was* – gebruikelijker. Natuurlijk zijn het de eieren die kapot zijn, maar het feit dat ze ‘in groepsverband’ worden aangeduid met *het dozijn*, roept sterker de gedachte aan het enkelvoud op.

Een enkele keer is er betekenisverschil: bij ‘een paar sokken dat op de trap ligt’ denk je aan twee bij elkaar horende sokken; bij ‘een paar sokken die op de trap liggen’ gaat het eerder om enkele (losse) sokken. Maar dat komt vooral doordat (*een*) paar twee betekenissen heeft.

NIEUW OP ONZETAAL.NL

Het Taalloket op onze website (www.onzetaal.nl/taalloket) behandelt ruim tweeduizend taalkwesties. Elke maand komen er nieuwe bij. Hieronder een kleine greep daaruit.

Eerder door een mestkar overreden ...

‘Je wordt eerder door een mestkar overreden dan door een koets’ is een uitdrukking die vooral voorkomt als smalende reactie wanneer gebleken is dat iemand anderen onbeschoft heeft behandeld. De mestkar symboliseert onbeschaafde mensen en de koets beschaafde – uiteraard gebaseerd op nogal zwart-witte stereotypen.

Meer uitleg: www.onzetaal.nl/mestkar.

Maak je borst maar nat

De uitdrukking ‘Maak je borst maar nat’ betekent: ‘bereid je maar voor, zet je maar schrap’. Oorspronkelijk was ‘Maak je borst nat’ een advies aan zwemmers voordat ze het water in gingen. Door de borst nat te maken konden ze hun lichaam vast een beetje laten wennen aan de temperatuur van het water, zodat de ‘schok’ minder groot zou zijn als ze erin sprongen.

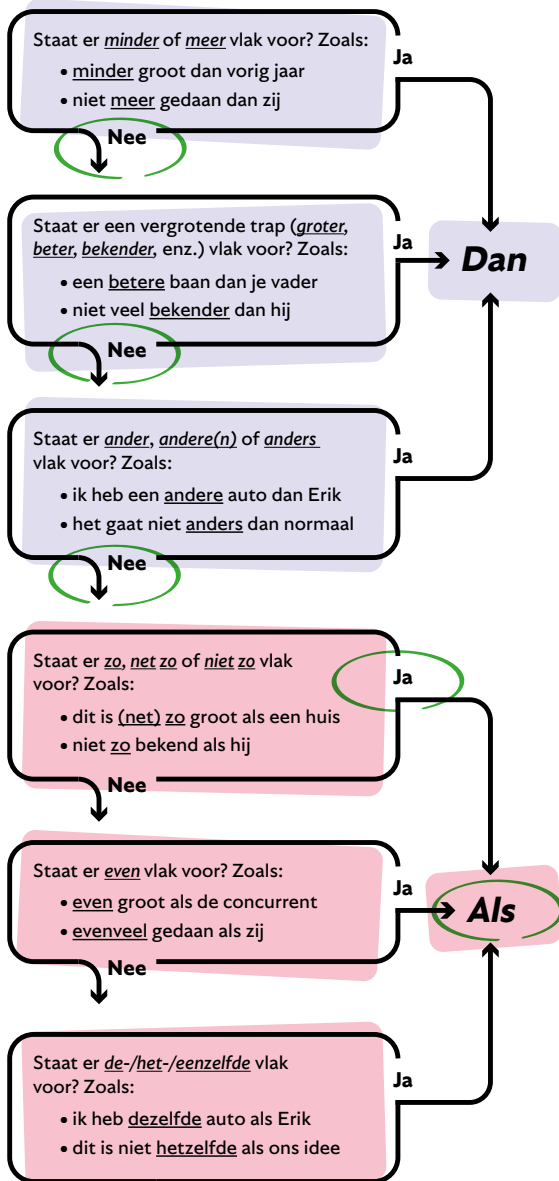
Meer uitleg: www.onzetaal.nl/borstnat.

Naar alle taalkwesties op de website?
www.onzetaal.nl/taalloket

Als of dan?

Stel dat je de zin hebt: 'In Eindhoven was de opbrengst drie keer zo groot ... een jaar geleden.' Moet daar *dan* of *als* staan? Een schema om voor altijd te bewaren.

Juist is dus: 'In Eindhoven was de opbrengst drie keer zo groot als een jaar geleden.'

HOE ZEG JE DAT?

Aankondigen/afkondigen

Je kunt *maatregelen* combineren met *aankondigen* én met *afkondigen*. Die twee werkwoorden lijken sterk op elkaar, maar betekenen niet precies hetzelfde.

Maatregelen aankondigen betekent: bekendmaken dat er maatregelen aan komen. Wanneer die ingaan, is dan niet altijd duidelijk. Bij *maatregelen afkondigen* maakt iemand juist wél bekend vanaf welk moment de maatregelen gelden – vaak is dat al min of meer meteen. *Afkondigen* houdt in: officieel bekendmaken in het openbaar, bijvoorbeeld door de regering.

In beide woorden zit het verouderde *konde* ('be-richt'), dat nog voorkomt in *kond doen van* ('bekend-maken') en waarvan ook *verkondigen* is afgeleid.

TAALTEST

Zoek de fouten

Zuid-Amerika is een Mekka voor dansliefhebbers: Of je nu van de rhumba, de passo doble, de meringue of tango-en houdt, in die contreien vind je geheid iets van je gading.

Hoe noem je ...

de gezamenlijke gekleurde cirkels bij curling?

- de roos
- het huis
- het palet
- het hunebed

De oplossingen staan op bladzijde 51.

Vergeten fouten

Over taalfouten die ooit voor verontwaardiging zorgden, maar inmiddels in de vergetelheid zijn geraakt.

✍ Marten van der Meulen 🧠 Anna June van Duijn

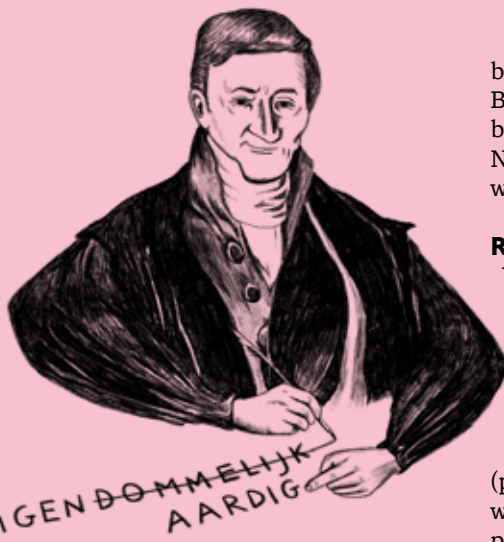
Eigendommelijk

Weten hoogleraren Nederlands altijd exact hoe taal werkt? Matthijs Siegenbeek (1774-1854), de eerste hoogleraar Nederlandse Taal en Cultuur, in ieder geval niet. Dit icoon van de neerlandistiek, dat in 1804 de eerste officiële spelling van het Nederlands publiceerde, kon namelijk niet goed inschatten hoe vaak ‘foute’ woorden voorkwamen. Dat blijkt uit onderzoek dat ik met Gijsbert Rutten deed naar een kort taaladvieswerk dat Siegenbeek in 1847 publiceerde. Dat werk richtte zich op “ongewenste germanistische invloed” op de taal van “Goede Schrijvers”. Een van de gewraakte woorden was *eigendommelijk*, een alternatief voor het als correct bestempelde *eigenaardig*. Siegenbeek schreef er het volgende over:

Eigendommelijk. Dit woord, waarvan het gebruik meer en meer algemeen wordt, is, buiten twijfel, een der meest verwerpelijke Germanismen, onder ons in zwang gebragt.

Ollie B. Bommel en Tom Poes

Het woord *eigendommelijk*, dat als een te makkelijke vertaling van het Duitse *eigentümlich* werd gezien, wordt na Siegenbeek nog door een paar taaladviseurs afgekeurd. Ook *Onze Taal* verwerpt *eigendommelijk*, in een van de eerste nummers. De laatste die het afkeurt, is Jan Bakels in 1956;

daarna verdwijnt het uit de taaladvieswerken. Zelfs het *Barbarismenwoordenboek* van Bas Hageman uit 2001, dat zeer uitvoerig is, noemt het niet.

Ook uit het taalgebruik is *eigendommelijk* verdwenen. Tot 1940 komt het nog wel geregeld voor; daarna vinden we het alleen nog incidenteel, zo kunnen we vaststellen na onderzoek in krantendatabase Delpher. Een van de zeldzame gevallen staat bijvoorbeeld in *Trouw* in 1972, als iemand schrijft over het “zeer eigendommelijk taalgebruik in de streek tussen Lek en IJssel”. Komt het woord na 1980 voor, dan is het altijd in een wel heel specifieke context. Alle voorbeelden worden namelijk gebruikt door professor Zbygniew Prlwytkzofsky, een karakter uit de

bekende stripverhalen over Ollie B. Bommel en Tom Poes, dat erom bekendstond sterk ‘verduits’ Nederlands te praten. Dat is met dit woord heel mooi gelukt!

Rode auto

Wat dit geval interessant maakt, is dat Siegenbeek zegt dat het gebruik van *eigendommelijk* “meer en meer algemeen” werd. Maar was dat ook echt zo? Dat kunnen we controleren! In een grote verzameling literaire teksten (precies die “Goede Schrijvers” dus op wie Siegenbeek zich baseerde) uit de periode 1750-1847 zochten we naar het woord *eigendommelijk*. Wat bleek? Als we telkens keken naar tijdvakken van 25 jaar, dan begon *eigendommelijk* helemaal niet vaker voor te komen naarmate de tijd verstreek. Sterker nog: in de laatste periode kwam het woord zelfs drie keer zo weinig voor als daarvoor.

Waarom dacht Siegenbeek dan toch dat dit zo was? De verklaring daarvoor is simpel: als je ergens op let, dan valt het meer op, en lijkt het ook meer voor te komen. Die reflex is niet beperkt tot taal: bekend is ook dat als je eenmaal gespitst bent op rode auto's, het is alsof je ze de hele tijd ziet. Dat hoeft niet te betekenen dat ze ook écht overal zijn – het lijkt alleen zo. Misschien leed Siegenbeek ook aan deze cognitieve illusie. Ook al klopt zijn gevoel dus niet, ‘eigendommelijk’ is het dus zeker niet. ←

Laat de hersens kraken met deze puzzels met letters, woorden, namen en meer.

Anagrammen

Maak met dezelfde zeven letters vier woorden die aan de volgende omschrijvingen voldoen:

- Corrie, Dudley, Eunice en Franklin (afgelopen winter)
- vervelend persoon
- eng dier
- zich vloeiend voortbewegen

Slotletters vervangen

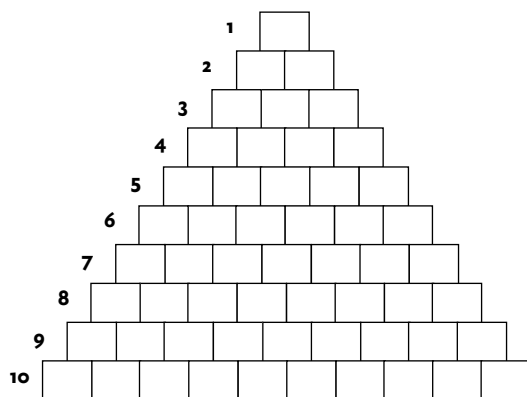
Vervang bij elk woord de laatste letter, zodanig dat de elf nieuwe letters achter elkaar een zomers woord opleveren.

1. stoet	7. straal
2. studie	8. bloem
3. grit	9. cd
4. grit	10. corner
5. brik	11. grit
6. grit	

Piramide

Vul steeds één woord, letter, afkorting of naam in. Gebruik steeds dezelfde letters als in de rij erboven, plus één extra.

1. uitroep
2. muzieknoot
3. lyrisch eerbetoon
4. 'Alles' (Eefje de Visser) of 'Zoveel te' (Toontje Lager)
5. voorzetsel
6. beelden die bedrog zijn
7. menigte(n)
8. Rijn is het thema / dat hier voor u ligt. / Hoe heet zo'n gedicht / of beter: dit schema?
9. gedenkboeken
10. juni

De oplossingen staan op bladzijde 51.

Diep lezen

Tekst tot ons nemen doen we sinds we veel tijd online doorbrengen steeds meer, maar wel in kleine brokjes. Steeds minder lezen we lange teksten die om aandacht en concentratie vragen. In *De lezende mens* houden taaldocent Ruud Hisgen en boekhistoricus Adriaan van der Weel een pleidooi voor die tweede vorm van lezen, onder het motto “Diep lezen is diep denken.” Ze bespreken hoe we (leren) lezen – wat er dan in ons hoofd gebeurt – en hoe de leescultuur van invloed is geweest op de ontwikkeling van de mensheid. Vervolgens laten ze zien hoe het nieuwe online lezen ertoe leidt dat we met minder aandacht lezen. Ze sluiten af met 22 stellingen die hun pleidooi voor ‘diep lezen’ onderbouwen.

De lezende mens. De betekenis van het boek voor ons bestaan is een uitgave van Atlas Contact en kost € 24,99 (gelijmd, 350 blz.). ISBN 978 90 450 4598 6

Pocketwoordenboeken

Naast het grote woordenboek Nederlands, waarvan onlangs een nieuwe editie verscheen, heeft Van Dale ook zijn op het onderwijs gerichte pocketwoordenboeken op de schop genomen. Ze zijn herzien en geactualiseerd: er staan niet alleen nieuwe woorden in, maar ook nieuwe voorbeeldzinnen. De vormgeving van de boeken is van buiten en van binnen opgefrist, met in het binnenwerk een blauwe steunkleur die het zoeken vergemakkelijkt. Verspreid door de boeken staan kaders met extra informatie over landen en over bepaalde woorden – bijvoorbeeld in het deel Nederlands-Frans leren we zo dat een eend/woerd een ‘canard’ is, het vrouwtje een ‘cane’, en dat de pijltjes (of pulletjes) ‘canetons’ heten (en ze kwaken ‘couin-couin’). De pocketwoordenboeken zijn verkrijgbaar voor de talen Frans, Duits, Engels, Spaans (alle tweedelig) en Nederlands (eendelig).

De Van Dale Pocketwoordenboeken Nederlands (€ 10,99), Engels (€ 11,50 per deel), Frans (€ 11,50 per deel), Duits (€ 11,50 per deel) en Spaans (€ 16,99 per deel) zijn verkrijgbaar in de (internet)-boekhandel en in de Van Dale-webwinkel.

Druivenwoorden

Niet veel mensen weten nog dat er in het Westland vanaf halverwege de negentiende eeuw op grote schaal tafeldruiven (oftewel dessertdruiven) werden geteeld, eerst op de koude grond, later in kassen. Dit gebeurde tot in de jaren zestig van de vorige eeuw. Henk Tetteroo, Delftenaar en dialectkenner, verzamelde in *Druiventaal* zo’n honderd woorden die met die druiventeelt en -oogst te maken hebben, zoals *korrel* (‘onrijpe druif’), *krenten* (‘korrels uit druiventrossen verwijderen’), *keuteltje* (‘druivenmandje met dekseltje’), *tissie* (‘klein trosje’) en *druivenmuur* (die druiven tegen kou en wind beschermde in de tijd dat de teelt nog in de openlucht plaatsvond). Behalve de woordenlijst bevat dit door Richard de Rijke geïllustreerde boekje wetenswaardigheden over de druiventeelt en de kassenbouw.

Druiventaal is een uitgave in eigen beheer en kost € 7,50 plus porto (geniet, 24 blz.). Bestellen kan telefonisch bij Richard de Rijke: 06 1345 4318. ISBN 978 90 903596 5

Taalmysteries

We weten heel veel over taal in het algemeen en allerlei talen in het bijzonder, maar een heleboel dingen weten we nog niet – of in ieder geval niet precies. Is er inderdaad ooit een oertaal geweest? Waarom zijn er zoveel talen? Hoe werken beeld- en filmtaal precies? Waarom krijgen talen eerst woorden voor de kleuren wit, zwart en rood, en pas veel later voor blauw? Waarom hebben we woordgeslachten (en waarom verdwijnen die op den duur)?

In *Taalmysteries* gaan enkele Amsterdamse taalwetenschappers in veertig korte, populair-wetenschappelijke stukjes in op de grote en kleine raadsels die er in de taal nog bestaan. Ze zijn gegroepeerd rond thema’s als geheimtaal, taalontwikkeling, codetaal, kleine woordjes en ‘taal en werkelijkheid’. Een onderhoudend boek, waarin de vragen over de oertaal en de grote taaldiversiteit overigens nog niet worden beantwoord ...

Taalmysteries. Raadselachtige feiten van grote en kleine talen, onder redactie van Alla Peeters, Petra Sleeman e.a. is een uitgave van Lias en kost € 19,99 (gelijmd, 224 blz.). ISBN 978 90 8803 126 7

In het volgende nummer

Génant ...

Wanneer je je schaamt voor je taal

Parijs is nog ver

Wielertaal in beeld

Het ware verhaal

De taal van complotdenkers

Het juli/augustusnummer verschijnt rond 15 juli.

Oplossingen test en puzzels

Taaltest (p. 47) 'Zoek de fouten': mekka, of (geen hoofdletter), rumba, paso doble, meringue, tangoeën, 'Hoe noem je?': b. het huis.
Taalpuzzels (p. 51) 'Anagrammen': stormen, rotmens, monster, stromen, Slotleters: popfestival; 'Pyramide': o, do, ode, doen, onder, dromen, drommen, omarren, memoranda, zomermaand.

Meer van Onze Taal

Website en webwinkel

www.onzetaal.nl

www.onzetaal.nl/webwinkel

Nieuwsbrief

Twee keer per week taalnieuws in uw mailbox

www.taalpost.nl

Taalvragen

Stel uw taalvraag aan de Taaladviesdienst

085 - 002 85 28 (lokaal tarief), werkdagen 9.30-12.00 uur (do.

9.30-11.00 uur) en 13.30-16.00 uur

06 - 39 86 39 91

taaloket@onzetaal.nl

www.onzetaal.nl/loket

Sociale media

Bijna iedere dag tips, nieuws, humor en oproepjes

@onze_taal

facebook.com/onzetaal

@onzetaal

linkedin.com/company/genootschap-onze-taal

Onze Taal

Tijdschrift **Onze Taal**

Jaargang 91, nummer 6, juni 2022

Het tijdschrift **Onze Taal** (oplage 22.500) is een uitgave van het Genootschap Onze Taal. **Onze Taal** verschijnt in 2022 acht keer en daarna zes keer per jaar. De redactie is bereikbaar via redactie@onzetaal.nl. Informatie over adverteren: www.onzetaal.nl/adverteren.

Redactie Saskia Aukema, Peter-Arno Coppen, Fieke Van der Gucht, Raymond Noë, Vibeke Roeper, Kees van der Zwan (eindredactie)

Redactieassistent Ludmilla Coornstra

Redactieadviesraad Jaap de Jong (voorzitter), Sarah Gagstein, Matijs Lips, Faysal El Morabit, Nelleke Noordervliet, Marc van Oostendorp, Frits Spits, Lieve De Wachter

Vormgeving VRHL Content en Creatie

Druk Habo DaCosta

Jaarlidmaatschap € 47,50 voor Nederland, België, Suriname, Aruba, Curaçao en Sint-Maarten; andere landen € 67,-. Studenten en CJP-houders betalen 50% van het reguliere tarief. Na het eerste lidmaatschapsjaar geldt een opzegtermijn van twee maanden.

Proef- en cadeaulidmaatschap Zie www.onzetaal.nl/lidmaatschap voor alle aanbiedingen en voorwaarden.

Onze Taal verschijnt zowel op papier als digitaal. Digitaal lezen: zie www.onzetaal.nl/tijdschrift. Voor mensen met een leesbeperking is **Onze Taal** beschikbaar in audio, braille en elektronische vorm. Zie www.passendlezen.nl.

Onze Taal wordt verpakt in afbreekbare suikerrietfolie. Gooi de folie weg bij het restafval.
ISSN 0165-7828

Genootschap Onze Taal

Het Genootschap Onze Taal, opgericht in 1931, geeft op een toegankelijke manier informatie en advies over (de Nederlandse) taal. **Onze Taal** wil lezers en volgers enthousiasmeren voor taal en een podium bieden voor discussie over taalkwesties. Dat doen we met het tijdschrift **Onze Taal**, de gratis nieuwsbrieven **Taalpost** en **TLPST**, boekuitgaven en andere taalproducten, en via de sociale media. De ledenservice is bereikbaar via administratie@onzetaal.nl.

Beschermvrouw H.K.H. Prinses Laurentien der Nederlanden

Ereleden Wim de Bie en Kees van Kooten

Bestuur Arno Brok (voorzitter), Erwin Nijse (penningmeester),

Frits van Oostrom (secretaris), Jenny Audring, Axel Buyse, Nelleke Noordervliet, Willemijn Zwart

Directie Vibeke Roeper

Administratie Heleen Bückler, Leonie Flipsen, Vera Michilsen

Communicatie en marketing Anne Rosenberg

Taaladviesdienst Roos de Bruyn, Rutger Kiezebrink, Tamara Mewe

Bureau redactie Saskia Aukema, Raymond Noë, Kees van der Zwan

Redactieassistent Ludmilla Coornstra

Redactie Taalpost en TLPST Erik Dams en Marc van Oostendorp

Post- en bezoekadres Paleisstraat 9, 2514 JA Den Haag

Website www.onzetaal.nl

Telefoon 070 - 356 12 20 (di. t/m do. 9.30-12.00 uur)

IBAN NL61 INGB 0003 1101 00 (contributies en donaties)

BIC INGBNL2A

Ruggespraak

De consument die wild wil eten is het probleem. Zijn eetgedrag moet veranderen.

Trouw

Vele van onze leden zijn dikke tachtigers.

Maandboekje ouderenbond

Bordje Fruitshop

**FAMILIEPAD
DWINGELDERVELD WEER
AFGESLOTEN VOOR
KRAANVOGELS**

RTV Drenthe

**Wegen spekglad
door gelect
varkensvet**

Dagblad van het Noorden

“Een nonchalant genomen doeltrap belandde na ruim een half uur bij Spartaan De Kamps, die de goalie vervolgens kansloos liet met een onberispelijke uithaal.”

Trouw

*Fout vaginatiesysteem
leidt auto's naar water
in haven Marseille*

Waarmaarraar.nl

Lidl Delft

Geniet van het heerlijk rustgevende geluid van kibbelend water in je tuin

Productbeschrijving Bol.com

Slager vindt maar moeilijk opvolger: 'We hebben vers bloed nodig'

NOS.nl

Verslavingsdeskundigen waarschuwen voor een explosie van verslaafden aan lachgas

Trouw